

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı

**TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI: 1990-2002 DÖNEMİ İLE 2003-2018
DÖNEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma KARAKAMIŞ

SİVAS

Eylül 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı

**TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI: 1990-2002 DÖNEMİ İLE 2003-2018
DÖNEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma KARAKAMIŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Kıvanç Halil ARIÇ

SİVAS

Eylül 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : İktisat
Tezin Başlığı : Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları:
1990-2002 Dönemi ile 2003-2018 Döneminin
Karşılaştırılması
Savunma Tarihi : 16/07/2019
Danışmanı : Doç. Dr. Kıvanç Halil ARIÇ

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Kıvanç Halil ARIÇ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOÇBULUT

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Çağatay KARAKÖY

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Fatma KARAKAMIŞ tarafından hazırlanan Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: 1990-2002 Dönemi ile 2003-2018 Döneminin Karşılaştırılması başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

02.10.2019
Fatma KARAKAMIŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR DİZİNİ	v
TABLO LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI TEORİK VE	
KURAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. Yabancı Yatırımın Tanımı ve Kapsamı.....	3
1.2. Yabancı Sermaye Yatırım Çeşitleri.....	4
1.2.1. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları	4
1.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketler	5
1.3. Doğrudan Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi.....	8
1.4. Doğrudan Yabancı Sermayenin Avantajları ve Dezavantajları	14
1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri.....	15
1.5.1. Mülkiyet Durumu Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	16
1.5.1.1. Ortak Girişim Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket	16
1.5.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler Ve Satın Almalar	17
1.5.1.3. Stratejik Birleşmeler	17
1.5.2. Yeni İşletme Yaratması Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	18
1.5.2.1. Yeşil Alan Yatırımları	18
1.5.2.2. Kahverengi Alan Yatırımlar	19
1.5.2.3. Satın Alma ve Birleşmeler	20

1.5.3. Üretim Zincirindeki Yeri Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	20
1.5.3.1. Yatay Yatırımlar	20
1.5.3.2. Dikey Yatırımlar	21
1.5.4. Yatırımın Amacı Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	21
1.6. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenlerini Açıklayan Kuramlar	22
1.6.1. Klasik ve Neoklasik Kuram	22
1.6.2. Üretim Dönemleri Kuramı	23
1.6.3. Sosyal Sermaye Kuramı	24
1.6.4. Tekelci Rekabet Kuramı	24
İKİNCİ BÖLÜM	27
2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYENİN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ VE ÖZELLİKLERİ	27
2.1. Doğrudan Yabancı Sermayenin Bir Ülkeye Gelmesini Etkileyen Faktörler	27
2.1.1. Politik Faktörler	27
2.1.2. Ekonomik Faktörler	28
2.1.3. Sosyal- Kültürel ve Ahlâki Faktörler	29
2.1.4. Teknolojik Faktörler	30
2.2. Doğrudan Yabancı Sermayenin Ev Sahibi Ülke Açısından Etkileri	30
2.2.1. Ödemeler Dengesine Etkisi	31
2.2.2. İstihdama Etkisi	32
2.2.3. Ücretlere Etkisi	33
2.2.4. Milli Gelire Etkisi	33
2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Yapılan Ülkeyi Belirleyici Faktörler	34
2.3.1. Doğal Kaynaklar	34
2.3.2. Piyasa Büyüklüğü	35
2.3.3. İşgücü ve Fiyatlaması	36
2.3.4. Teknolojik Özellikleri	36
2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Gelişimi	37

2.4.1. Banka-Finans Sektörü Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	37
2.4.2. Otomotiv Sektörü Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	39
2.4.3. Hizmet Sektörü Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	40
2.5. Literatür Özeti	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
3. TÜRKİYE’DE DÖNEMLER İTİBARIYLA DOĞRUDAN YABANCI SERYAME YATIRIMLARI	43
3.1. Türkiye'ye Yabancı Kaynak Girişinin Nedenleri	43
3.2. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmek İçin Yapılan Düzenlemeler	45
3.3. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Sağladığı Avantajlar ...	48
3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Açısından Dezavantajları.	49
3.5. Dönemler İtibari ile Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	49
3.5.1. 1920 - 1949 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	49
3.5.2. 1950-1979 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	52
3.5.3. 1980 - 1989 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	56
3.6. Türkiye’de 1990 – 2018 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Genel Görünümü	60
3.6.1. Türkiye’de 1990-2002 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişi	60
3.6.2. 1990-2002 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	64
3.6.3. Türkiye’de 2003-2018 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sermaye Girişi	66
3.6.4. 2003-2018 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sektörel Dağılımı	68
3.7. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 1990-2002 Dönemi ile 2003-2018 Dönemi Karşılaştırması	71

3.7.1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sermaye Girişleri	
Açısından Karşılaştırılması	72
3.7.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörler	
Açısından Karşılaştırılması	74
SONUÇ	77
KAYNAKLAR.....	81
ÖZGEÇMİŞ.....	91

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
ÇUŞ	: Çok Uluslu İşletmeler
DSYY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
IBRD	: Dünya Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
YDK	: Yatırım Danışma Konseyi
YKTK	: Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Gelişmiş ve GOÜ'lerde DYSY Girişleri (Milyon \$) (1980-2013).....	9
Tablo 2. Dünyada DYSY girişleri (Milyon \$) (1981-2013)	14
Tablo 3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon TL).....	51
Tablo 4. 1950-1979 Dönemi Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Milyon Dolar)	54
Tablo 5. 1980-1989 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar).....	58
Tablo 6. 1990-2002 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişi (Milyon Dolar)	61
Tablo 7. 1990-2002 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)	64
Tablo 8. 2003-2018 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sermaye Girişleri (Milyon Dolar)	66
Tablo 9. 2003-2018 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sektörel Dağılımı (Milyon ABD Doları)	68

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. 1980-2017 Dönemi Gelişmekte Olan Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişleri (Milyon \$).....	11
Grafik 2. 1980-2017 Dönemi Gelişmiş Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişleri (Milyon \$).....	12
Grafik 3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon TL).....	52
Grafik 4. 1950-1979 Dönemi Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Milyon Dolar)	55
Grafik 5. 1981-1990 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar).....	59
Grafik 6. 1990-2002 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişi (Milyon Dolar)	63
Grafik 7. 1990-2002 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)	65
Grafik 8. 2003-2018 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sermaye Girişleri (Milyon Dolar)	67
Grafik 9. 2003-2018 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sektörel Dağılımı (Milyon ABD Doları)	69

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeyi sağlamak için gerekli olan yatırımları gerçekleştirmek için sermaye birikimleri yetersizdir. Bu sebeple söz konusu ülkeler, yabancı yatırımlara ihtiyaç duymaktadırlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yatırımın yapıldığı ülkeler üzerinde önemli ekonomik etkileri olduğu söylenebilir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile yerli yatırımların birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları ifade edilebilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapılan ülkelerin kalkınması ve büyümesi için gereken tasarruf ve yatırımı sunmasının yanı sıra teknoloji transferi ve nitelikli işgücünü de sağlayabilecekleri ifade edilmektedir. Bu çalışmada, literatür incelenmesi yapılarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ve Türkiye ekonomisindeki payı dönemler itibarıyla incelenecek olup Türkiye üzerindeki avantaj ve dezavantajlarına değinilerek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkemize çekmek için geliştirilen teşvikler ele alınmıştır. 1990-2002 ile 2003-2018 yıllarının incelendiği bu çalışmada özellikle 2003 yılından itibaren Türkiye’de uygulanan politikaların doğrudan yabancı yatırım girişlerini artırıcı yönde etkileri olduğu gözlenmektedir.

Türkiye’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek istemesinin sebebi diğer ülkeler gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sahip olduğu sermaye, teknoloji ve geniş pazar olanaklarına sahip olma isteğidir. Ancak Türkiye’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme açısından, sahip olduğu potansiyelin oldukça gerisinde kaldığı söylenebilir. Ayrıca ülkemize gelen yabancı sermayenin reel yatırım yerine daha çok özelleştirmeler, şirket birleşmeleri gibi alanlara yönelmesiyle yabancı sermayeden beklenen olumlu etkisinin yetersiz kaldığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Çok Uluslu Şirketler, Gelişmekte Olan Ülkeler, Türkiye

ABSTRACT

The capital accumulation of developing countries is insufficient to realize the investments which are necessary for economic growth. Therefore, these countries need foreign investments. It can be said that direct foreign investments have significant economic effects on the countries where the investment is made. In addition, it can be stated that direct foreign capital investments and domestic investments are complementary for each other.

It is stated that direct foreign capital investments can provide technology transfer and qualified labor as well as providing saving and investment which are required for development and growth of the countries invested. In this study, by making literature review, the development of direct foreign capital investments and share of them in Turkish economy are analyzed periodically with references to the advantages and disadvantages on Turkey, incentives that are improved to attract foreign investments to our country are discussed. This study examined the 1990-2002 and 2003-2018 periods, it can be observed that foreign direct investments are increasing since 2003 by implementing of policies in Turkey.

The reason why Turkey wants to attract direct foreign capital investment is the desire to possess capital, technology and extensive market opportunities that direct foreign capital investments have, just like other countries. However, it can be said that Turkey falls far behind its potential in terms of attraction of direct foreign capital investment. In addition, it can be expressed that positive effect expected from foreign capital is insufficient because of that foreign capital coming to our country focuses on fields such as privatizations and mergers instead of real investment.

Key Words: Direct Foreign Capital Investments, Multinational Companies, Developing Countries, Turkey

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)'in temel sorunlarından biri, ekonomik kalkınmaları için gerekli olan yatırımları sağlayacak yeterli sermaye birikimine sahip olmamalarıdır. Ekonomik kalkınma için en önemli belirleyicilerinden biri yatırımlardır. Bir ülkenin tasarrufları yetersizse, yatırım yapmak için sermaye ihtiyacını yabancı tasarruflar ile karşılamaya çalışırlar. Bu ise borçlanma, kredi veya ülkeye yabancı sermaye yatırım girişi sağlayarak gerçekleştirilir. GOÜ'ler sürdürülebilir büyüme, piyasalarda rekabet edebilmek ve gelişmiş ülkelerin teknolojilerini yakalayarak o ülkelerle rekabet edebilmek için, yabancı sermaye yatırımlarını artırıcı yönde politikalar uygulayabilmektedirler.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY)'nın, GOÜ'ler açısından ekonomik kalkınmaya finansman sağlamak, ödemeler dengesini iyileştirmek, ihracat kanallarını artırmak, teknolojik yenilikleri ve bilgi birikimini ülkeye taşımak, işgücünü nitelikli hale getirmek ve istihdamı artırmak gibi olumlu etkiler yaratabilmektedir. Ancak bu yatırımların bir ülkenin ekonomik büyümesine olumlu katkı sunabilmesi için, o ülkenin bazı ekonomik ve sosyal kriterleri sağlamış olması gerekmektedir. GOÜ'lerin bazılarını karşılamakta zorlandığı bu kriterler arasında; eğitim düzeyi, teknoloji seviyesi, finansal gelişmişlik, gerekli mevzuatların yokluğu, vergi sistemi, ticaret ve yatırım politikaları, bürokratik yapı ve piyasa büyüklüğü sıralanabilir. Bu çalışmada, literatür incelemesi yapılarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ve Türkiye ekonomisindeki payı dönemler itibariyle incelenecek olup Türkiye üzerindeki avantaj ve dezavantajlarına değinilerek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkemize çekmek için geliştirilen teşvikler ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye'ye yönelik DYSY'ları 1990-2002 dönemi ile 2003-2018 dönemlerinin karşılaştırılması yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde DYSY ve Çok uluslu şirket (ÇUŞ) tanımı ve kapsamı açıklanacak, yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi, türleri ve ilgili teorileri incelenecektir. Daha sonra yabancı sermayenin avantaj, dezavantajları, türleri, mülkiyet durumu, işletme yaratması, üretim zincirindeki yeri ve yatırım nedenlerini açıklayan kuramlar üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde, yabancı yatırım kararlarını kaynak ülke ve ev sahibi ülke açısından etkileyen unsurlar ve yabancı yatırımların çeşitli ekonomik değişkenler kapsamında ev sahibi ülke üzerinde yarattığı etkiler üzerinde durularak yatırım yapılan ülke belirleyicilerine ve DYSY'larının sektörel gelişimi incelenecektir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'de DYSY'nın neden yapıldığı, yatırımları çekmek için Türkiye'de uygulanan düzenlemeler ele alınacaktır. Türkiye açısından DYSY'larının avantaj ve dezavantajları incelenerek dönemler itibariyle DYSY'larının gelişimi ve sektörel dağılımı ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI TEORİK VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yabancı Yatırımın Tanımı ve Kapsamı

Literatürde yabancı yatırım üzerine birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlar incelenerek yabancı yatırım üzerine ortak bir tanım ortaya çıkarılacaktır. Doğrudan yabancı yatırım, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çok uluslu işletmeler bağlamında değerlendirilecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir ülkenin karşılığını ileride farklı şekilde ödemek üzere başka ülkelerde az zamanda temin ettiği, iktisadi gücüne ilave bir güç elde ettiği, mali, teknolojik kaynaklar olarak adlandırılmaktadır (Akdiş 1998: 123).

Bahse konu edilen mali ve teknolojik kaynaklar, yatırım yaptığı ülke ekonomisine kısa zaman zarfında varlıklarından fazla yatırım ve tüketim olanağı sağlayan, kâr elde etmek için mal ve hizmet imalâtı (üretim) yapmak, borç olarak düşünüldüğünde ise faiz ve ana para ödemesi yapılarak başka ülkelere temin edilmiş olan kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Uras 1979: 27).

Yabancı yatırım; 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'na göre düzenlenmiştir. Yabancı yatırım olarak aşağıdaki şekliyle (Açıkalın 2009: 2);

-Yatırım yapan yabancı tarafından yurtdışından gelen işletme menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç tutulmuştur),

-Merkez Bankası'nın alım satım yaptığı konvertibl para biçimindeki nakit sermaye, makine ve teçhizat,

-Fikri ve sinai mülkiyet hakları,

-Yurttan temin edilen ve tekrardan yatırımda kullanılan yabancı tüzel ve gerçek bireylerin hisselerine karşılık gelen kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri,

-İşletmecilik bilgisi ve lisanslar anlaşmalar karşılığında ödenen değerler olarak belirlenmiştir.

Yabancı sermaye, yabancı yatırımcı tarafından işletmenin dağıtılmayan ve yeniden yatırıma dönüştürülen kâr payı, aynı sermaye yolu veya nakit ile ana işletmeden almış olduğu borç ve hisse senetleri, nakit olmayan makine ve üretim hakları ile yabancı yatırımcıların sağlamış olduğu ticari ve diğer kredilerden oluşmaktadır (Karluk 2003: 486).

Ülkeler, doğal kaynaklarının kullanılabilir olması ve hali hazırda bulunan üretim unsurlarını etkili biçimde kullanmak ve yurtiçi kaynaklarında olmayan veya daha çok elverişli şartlarda ülke dışında bulunan sermayeye gereksinim duyarlar. Uluslararası alanda meydana gelen bu sermaye hareketleri banka kredileri ve dış yardımlar, dolaylı (portföy) ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak üç şekilde sınıflandırılır. Dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak her bir sermaye hareketinin yönü ve miktarı değişiklik arz etmekte ve ülke ekonomilerini doğrudan etkileyebilmektedir (Candemir 2006:67).

1.2. Yabancı Sermaye Yatırım Çeşitleri

Ülkeler yabancı sermayenin ülkelerine girip yatırım yapmaları için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu nedenle yabancı sermaye yatırımlarının incelenmesi gerekmektedir. Yabancı sermaye yatırımları kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Bunlar da aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;

- Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları
- Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY).

1.2.1. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları

Portföy yatırımları, dolaylı yabancı sermaye yatırımları olarak adlandırılmaktadır. Dolaylı yabancı sermaye yatırımları; uluslararası sermaye içerisinde tasarruf sahiplerinin, ülke, kur, siyasi ve iktisadi risk gibi riskleri üstlenerek, faiz, pay geliri, sermaye kazancı gibi finansal kârlar elde etmek suretiyle işletmenin idaresine

müdahale etmeksizin sermaye piyasası araçlarına yapmış olduğu yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Dolaylı yabancı sermaye yatırımları; faizlerin ve kâr oranının düşük olan ülkeden yüksek olan ülkelere doğru hareket etmektedir (Kutlar 2007: 283).

Uluslararası dolaylı yabancı sermaye yatırımları, kısa bir süreç içerisinde kâr amacı üstüne kurulmuştur. Bunların likiditelerinin yüksek olması nedeniyle bulunmuş olduğu ülkede yaşanan iktisadi ve politik gelişmelere karşı duyarlı oldukları görülmektedir. Yüksek oranda dolaylı yabancı sermaye yatırımı alan ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler sürekli olarak mali krize girme riskini taşımaktadırlar. Kamu bütçe açığı yaşayan bir ülkede yüksek reel faiz politikası seyrederek bu açıkları borçlanma kanalı ile karşılamayı tercih etmektedir (Arıkan 2006: 7).

1.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketler

Bir ülke içerisinde yerleşik olarak faaliyet gösteren işletmenin başka bir ülkede vadesi uzun ve kalıcı iktisadi kâr elde etme amacı doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) olarak adlandırılmaktadır. Yabancı sermaye yatırımcısı olan işletme ile yatırım ve yatırımın kontrolü kapsamında olan uzun süreli bağlılık, kalıcı çıkar kavramı olarak adlandırılmaktadır (OECD 2008: 14).

Geniş bir biçimde açıklanacak olunur ise; DYSY bir işletmenin imalâtını, varlık göstermiş olduğu ülkenin sınırları ötesine yaymak üzere ana merkezin olduğu ülkeler dışında imalât tesisi kurması ya da bu ülkelerde imalât tesisi satın alması olarak ifade edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en belirgin özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır (Seyidoğlu 2009: 600);

- Yatırımcının ülke dışındaki işletmesine kısmen ya da tamamen sahip olması,
- Bu işletmenin idare ve denetimini elinde bulundurmasıdır.

Bu kurulan işletme; sahip olduğu teknoloji, ticari birikim, idari bilgiler, ticari unvanı ve hertürlü kolaylıklardan faydalanmaktadır. Bunun sonucunda elde edilen kârlar, hammadde, mamul malları veya yarı işlenmiş ana işletmeye aktarılmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işletme yönetiminde etkin bir gücü olduğu görülmektedir. Burada önemli soru kuşkusuz, etkin güç neydi ya da ne kadar

sermaye etkin güç için yeterli olabildiğidir. OECD tanımlamasına göre “... bir ülkedeki firma, yabancı ülkedeki firma sermayesinin %10 ya da daha fazlasını kontrol edebilmesi yeteneği ... ” etkin güç olarak açıklanmaktadır. Kısaca, farklı ülkede merkezi bulunan bir firmanın başka bir ülkedeki firma sermayesinin %10 ya da daha fazlasına sahip olması doğrudan yabancı sermaye yatırımı tanımını açıklamakta yeterlidir (Elmas 2008:415). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ağırlıklı olarak ürün ve hizmetlerin imalatı ile ilgili çok uluslu işletmelerce yapılmaktadır. Portföy yatırımı yapan kişiler şu şekilde sıralanmaktadır;

- Finansal kuruluşlar,
- Kurumsal yatırımcılar,
- Doğrudan doğruya kişisel yatırımcılar.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; portföy yatırımlarına kıyasla hareketli, değişken ve geçici bir özellik taşımamaktadır. Bu yatırımları yapan kişilerin amacı kısa dönem içerisinde yüksek getiri sağlamak olarak görülmemektedir. Bu yatırım sisteminde yatırımcıların uzun dönemli hedeflere göre faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu tür yatırımlar buldukları ülkeyi bırakıp gitmeleri oldukça zor görünmektedir. Portföy yatırımlarının ülkeyi bırakıp gittikten sonra şartlar düzeldiğinde yeniden o ülkeye döndüğü bilinmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ise bu şekilde bir durumu çoğu kez mümkün değildir (Seydioğlu 2009: 602).

Ana işletmesi gelişmiş bir ülke içerisinde faaliyet gösteren, kendi kontrolündeki bağlı işletmeler veya şubeleri vasıtası ile ihracat, üretim, pazarlama gibi alanlarda bulunan, ciro, imalât ve ihracat seviyeleri, satış hasılatları ve kârları ile güçlü ekonomileri temsil eden, dünya çapında maksimum kâr amacı olan işletmeler çok uluslu işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Ongun 1998: 331).

Çok uluslu işletme Dunning'e göre birden fazla ülkede gelir getiren doğrudan yabancı yatırımlar yaparak, aktif değerleri olan veya aktif değerleri kontrol eden, kaynak ülkesi dışında mal ve hizmet imalâtı yapan, özetle uluslararası imalât yapan işletme olarak tanımlanabilir. R. Vernon ise ÇUŞ'ları organizasyon şemalarına ya da işletme

stratejilerine göre ifade etmektedir. Bu bağlamda Vernon ÇUŞ'ları: “çeşitli milliyetleri bünyesinde bulunduran ve geniş bir şirketler grubunu denetleyen ana şirket” şeklinde tanımlanmaktadır (Karlık 2003: 500).

Çok uluslu işletmeler ana merkezlerinin bulunduğu ülkeler dışında bulunan ülkelerde şubeleri kanalı ile imalât faaliyetinde bulunmaktadırlar. Yabancı ülkelerde imalât tesisi edinmenin iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tamamen sıfırdan başlayan yeni bir fabrika ya da sermaye tesisi oluşturmak olarak belirtilmiştir. İkincisi ise yabancı bir ülkede bulunan bir tesisi satın almak olarak görülmektedir. Birinci durumda yatırım yapılan ülkede sermaye stokunu artırıcı bir etki oluşabilmektedir. İkinci durumda ise sermaye stokunda artış gibi bir olay oluşmaz (Seyidoğlu 2009: 61).

Piyasaya çok uluslu işletmeler yavru şirket ya da ortak girişim kurmak yolu ile girmektedirler. Ev sahibi ülke içerisinde bir yabancı işletmenin tamamen kendisine bağımlı yabancı sermayeli bir işletme oluşturması ya da yerli mevcut firmayı satın alması veya yerli firmanın yarısından fazla mülkiyetine sahiplik şeklinde ortak olması yavru şirket olarak adlandırılmaktadır. Çok uluslu işletmelerin ev sahibi olarak görülen bir ülke içerisinde yerli bir işletme veya kamu kurumu ile birleşerek yeni bir tesis kurması veya mevcut tesisin paylaşılması ise ortak girişim olarak tanımlanmaktadır (Kutlar 2007: 350).

ÇUŞ'lar imalâtlarını ölçek Ar-Ge faaliyetlerine, ekonomilerine ve sermayelerine dayandırarak avantaj elde etmektedirler. Düşük ücret maliyetlerinin olduğu yerlere imalâtlarını kaydırarak maliyet avantajına, imalâtlarını diğer firmaları aracılığıyla farklı pazarlara sunarak da yüksek gelir avantajına sahip olmaktadırlar. Ar-Ge çalışmalarını ise genel olarak yetişmiş işgücünün daha çok bulunduğu gelişmiş ekonomilerde yürüterek bu piyasaların sağladığı avantajlardan da yararlanmaktadırlar. Bağlı firmaların dünya genelinde sağladığı bilgi akışı sayesinde ürünlere en uygun ulusal firmaya, değer şekline, fayda-maliyet analizine, tüketici zevk ve isteklerine ve piyasa şartlarına karar verdiği söylenebilmektedir (Salvatore 2004: 362).

1.3. Doğrudan Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönem içerisinde sermaye; doğal kaynaklar ve nüfusun yoğun olduğu dönemlerde ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıl içerisinde bu akım yaygın bir hâl almıştır. Yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını bin sekizyüzlü yılların ilk yarısında İngiltere ihtiyacı olduğu hammadde, petrol çıkarılması ve madenler için sömürgelere yaptığı yatırımlardan oluşmaktadır. Sanayi devriminin ortaya çıkmasından sonra 19. yüzyılın ikinci yarısı içinde batı içerisinde sanayileşmiş olan ülkelerde yoğun sermaye birikimi, güçlü işletmeleri de bu sermayeyi en fazla kâr elde edecekleri yatırım sahalarını bulmaya yönlendirmiştir. Bu yatırımların büyük çoğunluğu Avrupa endüstrisi için gereksinimi olan hammaddeyi sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz iş gücü bulunan sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş bağımsız ülkelerdir (Akdiş 1998: 18).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yabancı sermaye yatırımlarının en yüksek olduğu ülke olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) görülmektedir. 1920 yılında DYSY'da bir önceki döneme göre değerlendirildiğinde büyük bir oranda artış görülmektedir. Dünyada 1921-1929 yılları arasında ekonomik bunalım yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde özellikle sermaye ihracının sanayileşmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru hareket ettiği görülmektedir (Akdiş 1988:19).

DYSY'ları, İkinci Dünya Savaşı sonlanıncaya kadar özellikle ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde gelişmiştir. DYSY'nin özellikle merkez ülkeler içerisinde ihracat yapılan sektörlerde yoğunlaşırken, diğer ülkelerdeyse tarım ve madencilik sektörleri içerisinde yoğunlaşmıştır. Çok uluslu şirketler ikinci dünya savaşından sonraki yıllar içerisinde büyük bir güce ulaşarak DYSY'de yüksek seviyelerde artış yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) ekonomik kalkınma politikaları bu dönem içerisinde öne çıkmıştır. Bu dönemde yabancı sermaye taleplerinde bir artış meydana gelmiştir. IMF verileri incelendiğinde; 1960 yılında gerçekleşmiş olan GOÜ yabancı sermaye miktarının 2 milyar dolar olduğu görülmektedir. 1982 yılındaki IMF verileri incelendiğinde bu değer 10 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa içerisinde oluşan siyasal ve ekonomik koşullardan dolayı ABD'nin yapmış olduğu yatırımların önemi

artmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda ise ABD'nin yapmış olduğu yatırımlar azalmıştır. Bu nedenle ABD işletmeleri yatırımları için yeni bölgeler aramaya başlamışlardır. ABD işletmelerinin bu şekilde kendisine yeni bölge aramasının nedeni ise; Avrupa'da artan ücretlerin yaratmış olduğu maliyet artışı olarak görülmektedir. Avrupa para biriminin Amerikan dolarından daha fazla değer kazanması da Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'da yatırım yapmama nedenlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönem özellikle GOÜ'ler yatırım açısından büyük önem kazanmış ve buna bağlı olarak hareket edilmeye başlanmıştır (Arıkan 2006: 15).

Tablo 1. Gelişmiş ve GOÜ'lerde DYSY Girişleri (Milyon \$) (1980-2013)

Yıllar	Gelişmiş Ülkelere Dysy Girişi (1980-2013)	Gelişmekte Olan Ülkelere Dysy Girişi (1980-2013)	Yıllar	Gelişmiş Ülkelere Dysy Girişi (1980-2013)	Gelişmekte Olan Ülkelere Dysy Girişi (1980-2013)
1980	46.5	7.5	2000	1.142.3	266.6
1981	45.52	24.1	2001	603.3	226.1
1982	31.8	26.4	2002	446.2	172.3
1983	32.7	17.6	2003	388.8	197.4
1984	39.3	17.6	2004	423.9	284.6
1985	41.8	14.2	2005	622.8	341.4
1986	71	16.1	2006	988.2	432.8
1987	115.2	22.1	2007	1.322.7	591.1
1989	133.8	30.7	2008	1.032.7	668.7
1990	166.9	35.1	2009	618.5	532.5
1991	173.1	39.8	2010	703.4	648.2
1992	115.3	53.4	2011	880.4	724.8
1993	112.2	77.1	2012	516.6	729.4
1994	150.3	103.6	2013	565.6	778.3
1995	221.6	117.6	2014	563.2	704.4
1996	235.3	149.9	2015	984.5	752.3
1997	286.1	192.8	2016	1.133.2	646.2
1998	510.3	189.6	2017	712	671.6
1999	853.1	232.3			

Kaynak: (http://unctad.org/en/Docs/wir2005_en.pdf UNCTAD Statistics, 2018)

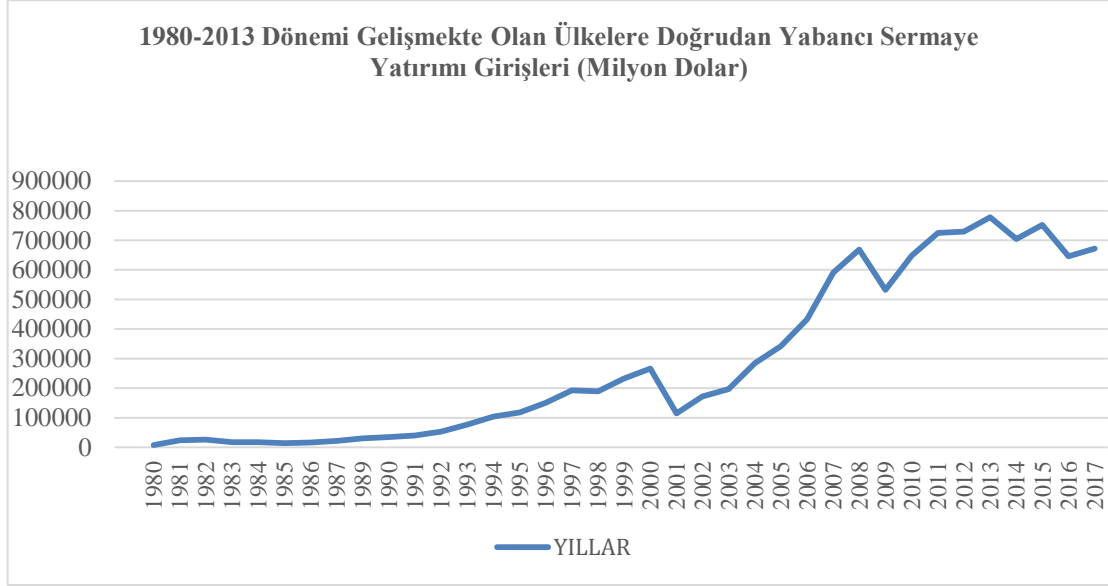
Tablo 1 incelendiğinde, 1981'de 70 milyar dolar civarında olan DYSY girişi, 1990'da 207 milyar dolara, 1995'te 341 milyar dolara, 2000'de 1.38 trilyon dolara ulaşmıştır. 2007'de dünyadaki DYSY girişi ise 2 trilyon dolarla 1980 sonrası en yüksek

seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2008 yılında ortaya çıkan ve 2009 yılında başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, birçok ülkeyi etkileyen Mortgage Krizi nedeniyle bu tutar önemli ölçüde (2008’de 1.8 ve 2009’da 1.22 Milyar dolar) azalmış ve 2013’de 1.45 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Coşkun 2015).

1990’lı yıllarda özellikle yabancı yatırımları incelendiğinde yabancı sermaye artışının büyüme üzerindeki etkisi açık şekilde GOÜ'lere yöneldiği görülmektedir. 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren 1997 yılı içerisinde Uzakdoğu Krizi yaşanmıştır. Bu kriz dönemi içerisinde GOÜ’lerin yabancı sermaye girişleri içerisindeki payının azaldığı görülmektedir. Dünya da 1997 yılı içerisinde GOÜ'lere 485 milyar dolar tutarındaki yatırımın %43’ünün gittiği görülmüştür. Uzakdoğu Krizi, Rusya Krizi ve küresel krizlerin etkisi sonucunda 2000 yılında bu oranın %18'lere gerilediği söylenebilir (Çalışkan 2003: 80).

İleriki dönemler içerisinde bu ülkelerin hukuksal alt yapıları incelendiğinde liberalleşmeye eğimli olduğu söylenebilir. Bu ülkelere yapılmış olan yabancı sermaye yatırımlarının tekrardan yüksek seviyelerde arttığı görülmektedir. Dünyada günümüzde gerçekleşen GOÜ'lere yönelik yatırım miktarı gelişmiş ülkelere yönelik yatırım miktarını geçmiştir. Bu artışta ÇUŞ’ların ve GOÜ’lerin ekonomi politikaları içerisinde yaşanan değişimlerin önemli rolü olduğu söylenebilir.

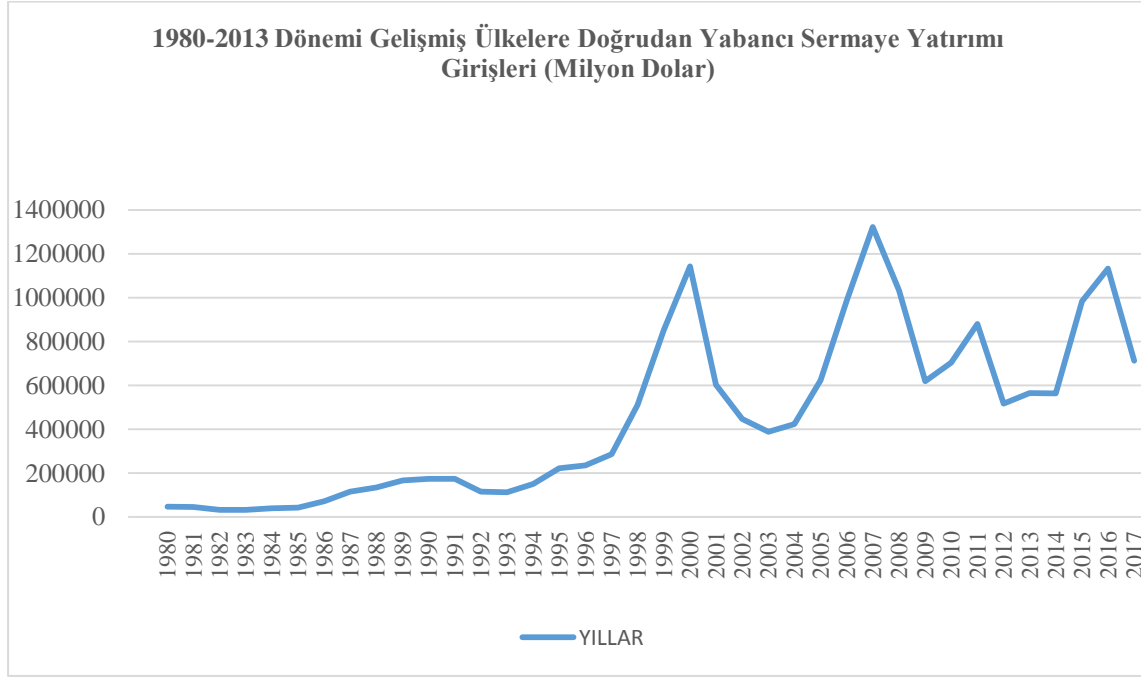
Grafik 1. 1980-2017 Dönemi Gelişmekte Olan Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişleri (Milyon \$)

Kaynak: http://unctad.org/en/Docs/wir2005_en.pdf UNCTAD Statistics, 2018

Grafik 1’de görüldüğü gibi, 1980’li yıllardan itibaren küreselleşme hareketlerinin hızlanmasıyla birlikte ülke ekonomilerinin dışa açılmasından dolayı başlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları büyümenin etkileriyle 1990’lı yıllarda GOÜ’lere doğru gittiği görünmektedir. 1997 yılında yaşanan Uzakdoğu Kriziyle GOÜ’lere giden yabancı sermaye yatırımlarında azalma görülmüştür. 2000 yılında yaşanan Rusya ve Asya krizi gibi küresel krizlerin etkisiyle yabancı sermaye yatırımlarının gerilediği söylenebilir. Sonraki dönemlerde ise GOÜ’lere yönelik yatırım girişlerinin yeniden büyük oranlarda arttığı ifade edilebilir. (Çalışkan 2003: 80).

Grafik 2. 1980-2017 Dönemi Gelişmiş Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişleri (Milyon \$)

Kaynak: http://unctad.org/en/Docs/wir2005_en.pdf UNCTAD Statistics, 2018

Grafik 2’de görüldüğü gibi 1980’li yıllarda yaşanan sermaye hareketlerinde serbestleşmeler, özelleştirmeler ve işletme birleşmelerine yönelik teşvik amaçlı düzenlemelerden dolayı özellikle yabancı sermaye yatırımlarında Avrupa ve dünya genelinde artış görülmüştür (UNCTAD Statistics 2005:297).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, mal ve hizmet ticaret hacminden ve global ekonomik büyüme hızından çok daha fazla oranlarda artmıştır. 1994-2006 yılları arası, toplam hizmet ve malların ihracatındaki %7,7’lik ve dünya ekonomik büyümedeki %5’lik artışa rağmen, doğrudan yabancı sermaye girişleri yıllık ortalama %12,4 oranında artmıştır. Özellikle, 2004-2007 yılları arasında, doğrudan yabancı sermaye girişleri, ortalama yıllık %38 oranında artış göstermiştir. 2008 yılında ABD’de başlayan Mortgage Krizi sebebiyle, bu yatırım süreci duraklamıştır. Bu ekonomik ve finansal krizden, doğrudan yabancı sermaye yatırımları da kötü etkilenmiştir (Marchick, Slaughter 2008: 1).

Küresel ekonomik kriz ABD’de riski yüksek ipotekli konut kredileri ve menkul kıymet piyasalarından çıkararak, önce gelişmiş ülkeleri, sonra gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Krizin, finansal piyasalar ve reel ekonomi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Krizin etki alanlarından biri de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. 2008 yılında ortaya çıkan ve 2009 yılında başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, birçok ülkeyi etkileyen ekonomik kriz nedeniyle bu tutar önemli ölçüde 2008’de 1.7 Milyar Dolar, 2009’da 1.15 Milyar Dolar ve 2013’de 1.34 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (Coşkun 2015).

2008 yılındaki küresel ekonomik kriz reel sektör üzerinde daha fazla etkisinin hissedilmesi, özellikle 2008 yılının son altı ayında, doğrudan yabancı yatırımlar da azalma göstermiştir. Krizden, doğrudan yabancı sermaye yatırımları başlıca üç yoldan etkilenmiştir (Fujita 2009: 18):

- Yatırımları finanse etmek için ihtiyaç duyulan fon maliyetlerinin artması ve fonlara erişimin zorlaşması,
- Olumsuz beklentiler ve belirsizliğin yükselmesi
- Riskten kaçmaya yönelmenin artmasıdır.

Küresel ekonomik krizin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına etkileri, ülkelere ve bölgelere göre değişmiştir. Ekonomik krizin, diğer krizlerden farkı, gelişmiş bir ülkeden çıkararak önce diğer gelişmiş ülkeleri, sonra gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Finansal kriz gelişmiş ülkeleri doğrudan etkilerken, gelişmekte olan ülkeleri çoğu durumda dolaylı olarak etkilemiştir. Finansal sistemler, ABD ve Avrupa banka sistemiyle daha az bağlantılı olduğu için küresel krizin, gelişmekte olan ülkelerin üzerindeki etkisi, gelişmiş ülkelere kıyasla daha sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla, gelişmiş ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımları giriş ve çıkışları açısından da, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha olumsuz etkilenmişlerdir (UNCTAD 2009: 81).

Bazı gelişmekte olan ülkelerin nispeten yüksek ve pozitif ekonomik büyüme oranlarıyla, düşük mal fiyatlarına ve düşük ihracat talebine karşın, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azalmasını engelleyen bir faktör olmuştur. Yükselen emtia fiyatlarının da etkisiyle büyümeye devam eden gelişmekte olan ülkelere doğrudan

yabancı sermaye girişleri 2008 yılında bir önceki yıla göre %13 artarak 668 milyar dolara ulaşmıştır (UNCTAD 2009: 57).

Tablo 2. Dünyada DYSY girişleri (Milyon Dolar) (1981-2013)

Yıllar	Dysy Girişi (1981-2013)	Yıllar	Dysy Girişi (1981-2013)
1981	69.567	1998	705.330
1982	58.059	1999	1.078.605
1983	50.267	2000	1.381.675
1984	56.838	2001	820.429
1985	55.887	2002	629.675
1986	86.344	2003	604.303
1987	136.547	2004	737.682
1989	162.834	2005	996.714
1990	207.273	2006	1.481.561
1991	155.685	2007	2.001.987
1992	166.593	2008	1.818.840
1993	222.407	2009	1.221.840
1994	256.784	2010	1.422.255
1995	341.144	2011	1.700.082
1996	390.443	2012	1.330.273
1997	485.808	2013	1.451.965

Kaynak: http://unctad.org/en/Docs/wir2005_en.pdf UNCTAD Statistics, 2005:297

Tablo 2'de görüldüğü üzere dünyada sermaye birikiminin sürekli olarak arttığı söylenebilir. Bu kapsamda DYSY, günümüz ülkelerinin ekonomi politikalarında giderek daha önemli bir yere sahip olmaktadır. 1981'de 70 milyar dolar civarında olan DYSY girişi, 1990'da 207 milyar dolara, 1995'te 341 milyar dolara, 2000'de 1.38 trilyon dolara ulaşmıştır. 2007'de dünyadaki DYSY girişi ise 2 trilyon dolarla 1980 sonrası en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2008 yılında ortaya çıkan ve 2009 yılında başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, birçok ülkeyi etkileyen Mortgage Krizi nedeniyle bu tutar önemli ölçüde 2008'de 1,8 ve 2009'da 1.22 Milyar dolar azalmış ve 2013'de 1.45 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Coşkun 2015).

1.4. Doğrudan Yabancı Sermayenin Avantajları ve Dezavantajları

Günümüz dünyasında küreselleşme eğiliminin hızla artmasıyla, ülkeler arasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve teknoloji alanında gerçekleştirilen ilerlemeler

doğrudan yabancı yatırımların önemini arttırmıştır. Doğrudan yabancı yatırımcının alıcı ülkeye ekonomik avantajları ve dezavantajları aşağıda belirtildiği gibidir (Suren, 2015:44):

Avantajları:

- Doğrudan yabancı sermaye girişinin sağlanması için etkili ortam oluşması,
- Doğrudan yabancı yatırımlarının ödeme açığını kapatabilirliği,
- Dünya ekonomilerine uyum imkânları,
- Vergi ve finans katılımları ve faaliyetleri ile kamu girdilerinin artışı,
- Yönetim deneyimi ve iletilebilen teknolojilere geçiş,
- Yeni iş yerlerinin açılması,
- Doğrudan yabancı yatırımlar yeni alan ve yeni üretimlerin oluşmasında esas teşkil etmesi.

Dezavantajları:

- Yatırım ortamlarının kötüleşmesi durumunda, yabancı yatırımların pazardan çıkması ekonomide ciddi dalgalanmalara sebep olmaktadır,
- Ham madde kullanımı alanındaki ekolojik problemler,
- Bazı durumlarda uluslararası şirket kendi monopol konumunu korumak amacıyla ekonomik büyüme süreçlerini durgunlaştırmaktadır,
- Diğer bazı yatırımcıların iş gücünde tasarruf yapmaya gitmesi.

1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

DYSY, yatırımın gerçekleştirileceği ülkelere farklı şekillerde giriş yapabilmektedir. Bunlara bağlı olarak yapılmış olan yatırımın maliyet durumu incelendiğinde yapılmış olan yatırımın yeni işletme yaratmasına göre; yapılmış olan yatırımın üretim zincirindeki yeri ve farklı durumlara göre sınıflandırmanın mümkün olduğu söylenebilir (Elmas 2008: 414).

1.5.1. Mülkiyet Durumu Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

DYSY, yatırımın mülkiyeti açısından çeşitli etkenlere bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla ortak bir şirket kurabilmekte, kendi mülkiyetinde veya diğer yabancı firmalarla bir şirket kurabilmekte, farklı bir tüzel kişilik adı altında birleşerek veya mevcut bir tüzel kişilik altında bir araya gelerek faaliyette bulunabilmekte veya çeşitli fırsatlardan yararlanmak amacıyla stratejik birleşmeler sağlayabilmektedirler (Koç 2015: 27).

1.5.1.1. Ortak Girişim Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket

Tek başına veya birkaç yatırımcının ev sahibi ülke içerisine gelerek bu ülke içerisinde diğer bir veya birkaç yerli yatırımcı ile beraber ortak bir işletme kurması ortak girişim olarak tanımlanmaktadır. Ortak girişimde işletmelerden her birinin farklı kaynaklara sahip olması bir avantaj oluşturmaktadır. Böylece ortak girişimin, yeni bir sektörde faaliyet göstermenin yol açtığı riskleri azalttığını, küçük ölçekli işletmelerin büyük ölçekli işletmelerle rekabet edebilme ve yeni teknolojilere kolayca ulaşabilme olanağı verdiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan ana ülke şirketi yerli ortağın yurtiçi piyasalarındaki tecrübesinden, ülkedeki hukuk düzenlemeleri konusunda sağlayacağı yardımlardan yararlanabilmek nedeniyle ortak girişimi (joint venture) tercih edebilmektedir (Seyidoğlu 2009: 720).

Ortak girişimler, üretim, satın alma, pazarlama, dağıtım, ar-ge amaçlı kurulabilen ve rakipler arasındaki işbirliğine olanak sağlayan bir yapı içerisinde bulunduğu görülmektedir. İşletmelerde üretime yönelik bir ortaklığın kurulması için tarafların yapmaları gerekenler şu şekilde sıralanmaktadır (Claydon 1986: 157);

- Karşılıklı teknoloji, bilgi ve fikri mülkiyet hakları ile personel değişimi yapılması,
- Ortak girişimin ayrı teşebbüs olarak kurulması.

Tek başına veya birkaç yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye gelerek kendi başına kurmuş olduğu işletme; tam mülkiyete dayalı bağlı işletme olarak tanımlanmaktadır. Ortak girişim ile arasındaki temel farklılık, ev sahibi ülkeden bir

yatırımcının mülkiyet üzerinde söz sahibi olup olmadığıdır. DYSY içinde tam mülkiyete dayalı şirketler, şirketteki kararların alınmasında yerli ve yabancı ortaklar arasındaki uyumsuzluğu ortadan kaldırmak açısından, ortak girişimlere göre daha çok tercih edilen bir kuruluş türüdür. Ayrıca bu tercihi ev sahibi ülkenin piyasa yapısı, üretim teknolojisi, tüketim kalıpları, fikri mülkiyet hakları vs. etkilemektedir (Koç 2015:27-27).

1.5.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler Ve Satın Almalar

Şirket birleşmeleri iki veya daha fazla işletmenin bir araya gelip, hukuki varlıklarını sonlandırarak sıfırdan bir şirket kurmaları ve faaliyetlerini bu şirket adı altında devam ettirmeleri olarak tanımlanabilmektedir. Böylece şirketler birleşme yoluyla daha büyük ölçek ekonomilerinden faydalanmak ve verimliliği artırmak için tüm kaynaklarını, piyasa güçlerini ve pazar paylarını bir araya getirmektedirler. Ayrıca ihtiyaçları olan teknolojiyi geliştirmek yerine, çok daha ucuz maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma olanağı bulmaktadırlar. Bu şekilde işletmelerin rekabet gücü ve kârlılığı artmaktadır. Şirket satın almaları ise ev sahibi ülkedeki bir şirketin hisselerinin ya da varlıklarının yabancı yatırımcı tarafından önemli bir kısmının ya da tamamının satın alınmasıdır (Altuğ 1998:297).

Diğer yandan firmaların farklı milliyetlere ait olması, farklı gelenekleri benimsemeleri, satın alma ve birleşme sonucu istihdam ve işçi ücretlerinde meydana gelen olumsuz gelişmeler, şirketlerin toplu sözleşmeler açısından farklı anlayışlar benimsemiş olmaları gibi durumlar, birleşme ve satın almadaki olumsuz unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu yatırımlar ülkedeki net yatırımlarda ya da üretim içerisinde az da olsa bir artışa sebep olabilmektedir. Bu işletmeler içerisinde özellikle uluslararası yatırımcı ile birleşen işletme arasında oluşacak olan etkileşim sonucunda yatırım içinde bir azalma görülebileceği de söylenebilir (Çapraz, Demircioğlu 2003: 15).

1.5.1.3. Stratejik Birleşmeler

Stratejik birleşmeler son yıllarda yaygın olarak uygulanmaya başlanan bir DYSY çeşididir. İşletmelerin bu tür birleşmeleri yapmalarının sonuçları şu şekilde belirtilebilir (Seyidoğlu 2009: 722);

- Ar-Ge faaliyetlerinin paylaşılması,
- Piyasa içerisine doğru bir zamanlama ile girilmesinin sağlanması,
- Ortak pazarlama ve hizmet sunma faydalarından yararlanılmasıdır.

İşletmelerde özellikle Ar-Ge faaliyetlerinin yüksek olması ve bunun yanında bu piyasaya giriş içerisinde zamanlamanın çok önemli olduğu ileri teknoloji ürünleri için bu yatırım türünün uyumlu bir yaklaşım olduğu söylenebilmektedir.

Stratejik birlik oluşturmada izlenen bir yol, iki firmanın hisselerinin bir bölümünün karşılıklı değiştirilmesinden ibarettir. Bu birleşme türü portföy yatırımı olmaktan öteye gidemez. Stratejik birleşme daha geniş kapsamda oluşturulmak istendiğindeyse firmalar hisse senetlerini değiştirmenin yanında mal ve hizmet imalâtı için ortak bir girişimde bulunabilmekte ya da bir tarafın belirli bir pazarda ortağını temsil edeceği şekilde ortak pazarlamalar ve hizmet anlaşması yapabilmektedirler. Bu şekildeki yatırıma stratejik birleşme denilmektedir (Kurtaran 2007: 367).

1.5.2. Yeni İşletme Yaratması Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

DYSY yatırım yapılan ülkede yeni işletme yaratması açısından; yeni bir şirket kurularak yeni bir sabit sermaye stoku oluşturulması, pazar olanağından yararlanarak ve pazara hızlı giriş yaparak mevcutta bulunan bir yerli yatırım satın alınarak yeniden inşa edilmesi ya da yerli firmanın hisse senetlerinin satın alınması şeklinde gerçekleştirildiği söylenebilir (Terzioğlu 2007: 36).

Yapılan yatırımın yeni işletme yaratması açısından DYSY 'ler yeşil alan yatırımları, kahverengi alan yatırımları, satın alma ve birleşmeler olarak üç gruba ayrılmaktadır.

1.5.2.1. Yeşil Alan Yatırımları

Yeşil alan yatırımları, yabancı bir şirket tarafından ev sahibi ülkede tamamen yeni yaratılan varlıklar ya da yerli şirketlerde mevcutta bulunan varlıkların transferi şeklinde sabit sermaye stokunun artmasına sebep olan yatırımlardır. Bu yatırımlarda

ÇUŞ'lar ev sahibi ülkede yeni üretim, dağıtım ve ar-ge tesisleri kurmaktadır. DYSY gibi yeşil alan yatırımları da ÇUŞ'ların merkezinden yabancı ülkedeki şubelerine yapılan tüm finansal transferleri içerir (Uysal 2007: 22).

Yeşil alan yatırımları ya da yeni projeler ev sahibi ülke stoklarını, sermaye verimliliğiyle ve istihdamı direkt olarak artıran yatırımlardır (UNCTAD 2006: 17). Bu şekildeki yatırımlar günümüzde genellikle GOÜ'lerde yoğunluk kazanmaktadır. Yabancı yatırımcının amacı kendi teknolojisiyle, imalât yöntemiyle ve yönetim anlayışıyla, kendi mülkiyetinde yeni bir işletme kurarak, böylece kârını maksimize etmektir. Ancak birleşme ve satın alma şeklindeki yatırımlara kıyasla, bu yatırımlar daha tedrici gerçekleşmektedir. Ayrıca yatırımların net getirisini elde etmek de diğer yatırımlara göre daha uzun zaman almaktadır (Kurtaran 2007: 368).

1.5.2.2. Kahverengi Alan Yatırımlar

Kahverengi alan yatırımları, satın alma yatırımları ile yeşil alan yatırımlarının birleştirildiği bir karma şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kahverengi alan yatırımları bir satın alma ile gerçekleşmektedir. İşletmenin şekillenme noktasında ev sahibi ülkede bulunan işletmenin üretim faktörlerinden farklı olarak yabancı yatırımcının getirmiş olduğu faktörlerin etkin olduğu söylenebilir. Bu yatırımlar GOÜ'lerde satın alma şeklinde olmaktadır. Kahverengi alan yatırımları, DYSY'nin yeniden inşa edilmesi sonucunda yeşil alan yatırımlarına dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Seyidoğlu 2009: 602).

Doğrudan yabancı yatırıma, piyasaya erken girmek ve yerli firmanın pazar payını kullanmak için satın alma şeklinde gelmek yerli firmanın organizasyon yapısına yetmeyebilir. Bu da yabancı yatırımcıyı yeni yatırıma sevk eder. Bu tip yabancı yatırımcı kendi olanaklarını, satın aldığı işletmenin varlıkları ile birleştirerek yeni bir işletme oluşturur (Meyer 1998: 83).

1.5.2.3. Satın Alma ve Birleşmeler

Satın alma ve birleşmeler, yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye ait firmanın hisselerini satın alması ile gerçekleşmektedir. Böylece yerli piyasaya hızlı ve kolay şekilde giriş imkânı bulunmaktadır. Yatırımın sonucunda sadece firmanın aktifleri el değiştirmekte ve yeni yatırımlara gidilmediği sürece üretim artışı, istihdam artışı ve yeni işletmeler oluşturulamamaktadır (UNCTAD 2005: 17).

Yeşil alan yatırımlarında yatırım yapan firma kendi kaynaklarını yerli firma varlıkları ile birleştirirken, satın alma şeklindeki yatırımlar birincil olarak yerli firma varlıklarını kullanır ve bunları yatırımı yapan firmanın yönetim anlayışı ile birleştirir (Meyer 1998: 83-84).

1.5.3. Üretim Zincirindeki Yeri Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı yatırım kararı verilirken uluslararası ticaret engellerinin varlığı veya ülkeler arası faktör fiyatlarındaki farklılıklar göz önüne alınmakta, söz konusu yatırımlar yatay veya dikey yatırım şeklinde gerçekleştirilebilmektedir.

1.5.3.1. Yatay Yatırımlar

Yatay yatırımlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının aynı mal ve hizmetinin üretiminin farklı ülkelerde gerçekleşmesidir. Bu şekildeki yatırımlarda yabancı sermaye yatırımının üretim süreci ile bütünleştiği yerli işletmenin üretim süreci aynıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretim sürecini farklı coğrafi alanlarda yürütmektedirler (Seyidoğlu 2009: 601).

Uluslararası ticaret engellerinin mevcut olması ve taşıma maliyetlerinin fazla olması durumunda tercih edilen bir yatırım yöntemidir. Buna göre, yabancı yatırımcı ev sahibi ülkeye ihracat yapamıyorsa ya da yapıyorsa bile rekabet edemiyorsa, böyle durumlarda ev sahibi ülkede yatırım yaparak piyasa hâkimiyeti sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yolla, ev sahibi ülke piyasasında satış yapma imkanı bulmaktadır (Hanson 2001: 10).

1.5.3.2. Dikey Yatırımlar

Dikey yatırımlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının imalât sürecinin coğrafi olarak parçalı olduğunda kullanılan yöntemdir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretim zincirini farklı bölgelere dağıtır ve üretim aşamalarını yabancı kaynak olarak gerçekleştirir. Dikey yatırımlar, farklı girdilere ihtiyacın olduğu aşamalı bir üretim sürecini içerir (Protsenko 2004:10).

Ülkeler arasında faktör fiyatları ve faktör donatımlarında farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Bu farklılıklar iletişim, ulaştırma ve diğer birçok alanda yaşanan teknolojik ilerleme ve liberalleşme akımlarına bağlı oluşmaktadır. Bu durum içerisinde özellikle üretiminde farklı faktörler gerektiren malların üretiminin aşamalara ayrılması gerektiği, her bir aşamada ise kendi faktörünün ucuz olduğu ülkede gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Sermayenin ucuz olduğu yerde sermaye yoğun işletmeler, emeğin ucuz olduğu yerde ise emek yoğun işletmeler şeklinde gerçekleştiği ve maliyetin minimize edildiği söylenebilir (Hanson 2001: 10-11).

1.5.4. Yatırımın Amacı Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

DYSY amaçlarına göre; verimliliğe yönelik, piyasaya yönelik, varlığa yönelik ve kaynağa yönelik olarak dörde ayrılmaktadır. Yatırımcı tarafından, yatırım yapılan ülkenin seçiminde piyasa koşulları ön plana çıkabilir. Bu kapsamda yatırımcılar, piyasaya yönelik yatırım yapmak amacıyla piyasa büyüklüğü, coğrafi koşullar, piyasa büyüme hızı gibi faktörleri dikkate almaktadırlar. Diğer taraftan yabancı yatırımcılar, yatırımlarını verimliliğe yönelik amaçlar doğrultusunda gerçekleştirebilirler. Bu bağlamda yabancı yatırımcılar, ölçek ekonomisinden faydalanabilme ve kaynak maliyetlerinin verimliliğe göre ayarlanabilmesi gibi koşulları göz önüne almaktadırlar. Diğer yandan yatırımlar, üretim faktörlerinin maliyet açısından daha uygun olduğu bölgelere veya nitelikli işgücü arzının ve teknik becerilerin daha yoğun olduğu bölgelere yönelme amacı taşıyabilmektedirler (Meyer 1998: 84).

1.6. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenlerini Açıklayan Kuramlar

Yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerini açıklayan kuramlar; klasik ve neoklasik kuram, üretim dönemleri kuramı, sermaye kuramı ve tekelci rekabet kuramı olarak sıralanmaktadır. Bunların her biri aşağıda açıklanacaktır.

1.6.1. Klasik ve Neoklasik Kuram

Klasiklere göre büyümek için uygun davranış özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır. Bunlar (Kazgan 2000: 98);

- Toplumsal ve kültürel çevrenin etkisi,
- Politik yönetimin etkisi,
- Teknik yeniliklerin yapılması ve yapılmamasının belirlenmesi,
- Piyasaların arz genişliğidir.

Klasik iktisat başka bir ad olarak büyüme iktisadı olarak da adlandırılmaktadır. Klasiklerin istekleri, ülkelerin ulusal gelirleri ve servetleri içerisinde uzun dönemli büyümeye sebebiyet verecek etkilerin keşfedilmesiydi. Büyüme, sermaye birikimi olarak tanımlanmaktadır (Alpar 1978: 45).

Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı çalışmasında iktisadi büyüme üstüne ilk ve geniş bilimsel çalışmayı yapan kişi olarak görülmektedir. Bu kitapta Smith, ulusların zenginleşmesi için gereken faktörleri incelemiş ve yorumlamıştır. Smith'e göre büyüme, verimlilikte bir fazlalaşma olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerde verimliliğin arttırılabilmesi içinde ülke içerisinde iş bölümü ve uzmanlaşmanın yapılması gerekmektedir. Smith'e göre iş bölümünün verimlilik üzerinde artış sağlamasının üç nedeni bulunmaktadır. Bunlar (Dumludağ 2003: 166);

- İşletme içerisinde ve ülke içerisinde çalışan her bir iş görenin özellikle yeteneklerinin arttırılmasının sağlanması,

- İşletme içerisinde ve ülke içerisinde iş gören bir işten diğer işe geçiş yaparken ortaya çıkan zaman kaybının tasarruf edilmesinin sağlanması,

- İşletme içerisinde ve ülke içerisinde işin kolaylaştırılarak kısaltılmasının sağlanması sonucunda tek insanın birçok insanın yerini alma imkânı veren birçok makinenin bulunmasının sağlanması olarak belirlenmiştir (Kazgan 2000: 103).

Klasik iktisatçıların doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ifade etmekte yetersiz kaldığı etkilerden birisi de teknolojinin serbest bedelsiz bir olgu olarak ele alınmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bundan başka günümüz anlamında uluslararası teknoloji alışverişinin öngörülemediği olmasından meydana gelmektedir (Alpar 1978: 48).

Neoklasik iktisatçılara göre özellikle sermaye birikimiyle herhangi bir yatırımın tasarruf tutarlılığıyla ve faiz haddini düşürmesi sonucunda süresiz bir şekilde devam ederek hareket edilebilecektir. Faiz haddinin sermaye birikimi nedeniyle düşmesi; para arzında meydana gelen artışla, nüfusun artışıyla, yatırımların nüfus artışına bağlı olarak teşvik edilmesiyle ve teknik bilginin sermaye yoğun yönde gelişmesiyle engellenebileceği ifade edilmektedir (Hiç 1991: 132).

Neoklasik kurama göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları toplam yatırımların miktarını ve etkinliğini artırarak ekonomik kalkınmaya olumlu etki etmektedir. Bunun sebebi ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sermaye oluşumu ve istihdamda artışa yol açacağı, sermaye malı ihracını artıracığı, bilgi, sermaye ve tecrübe gibi kaynaklar getirilebileceği belirtilmiştir (UNCTAD 1999).

1.6.2. Üretim Dönemleri Kuramı

Son teknolojileri kapsayan malların üretimi öncelikle gelir ve teknoloji düzeyi yüksek olan ülkelerde yapılmaktadır. Sonrasında da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru kaymaktadır. Bunun sonucunda da kuruluşların tekeli kuvvetinin kaybolduğu görülmektedir. Bu dönem, üretimin olgunlaşma zamanı olarak tanımlanmaktadır (Ulaş 2003: 207).

Büyük kuruluşların ihracat yerine yabancı ülkeler içerisinde kendilerine bağlı olan yavru kuruluşlar kurarak, bu kuruluşları doğrudan yatırıma sevk ettiği görülmektedir. Üretimin ve teknolojinin uyumlu olduğu zaman ise üretim dönemi olarak

adlandırılmaktadır. Bu dönem içerisinde talebin gelir ve fiyat esnemesinin eşitlendiği görülmektedir. Bunun sonucunda da rekabet yoluyla malın daha ucuz şekilde üretilmesi mümkün olabilmektedir. Böylece doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretim maliyetinin ucuz olduğu ülkelere doğru tek yönlü akacaktır (Devamoğlu 2008: 4).

1.6.3. Sosyal Sermaye Kuramı

Sosyal sermaye, bireylerin yakın çevresi dışında daha geniş iletişim ağlarının birleşmesi sonucu ve beraber hareket etmeleri ile yeteneklerinin gelişmesi ile oluşmaktadır. İşletmelerde özellikle kolektif fiil problemlerinin çözümü noktasında sosyal sermayenin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Ulaş 2003: 207).

Sosyal sermaye, yerli ve yabancı yatırımlar şeklinde ele alınmaktadır. Ekonomilerde sermaye yetersiz ise, ekonomik kalkınma olumsuz etkilenecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkelerin sermaye birikimini olumlu etkileyerek ekonomik gelişmeyle büyümeyi hızlandırdığı söylenebilir (Karluk 2001:112).

Sosyal sermayenin başlıca unsurları şu şekilde sıralanmaktadır (Devamoğlu, 2008: 5);

- Güven,
- Karşılıklılık Normları,
- Yurttaş Katılımı,
- Yurttaşlık Bilinci Seviyesinin Arttırılması,
- Sosyal Sermaye Birikiminin Yapılmasıdır.

Bunlar işbirliğine dayalı fiilleri kolay kılmaktadır. Bunun sonucunda da toplumun geneline dair problemlere çözümlerin üretilmesinde etkili olduğu belirtilmektedir.

1.6.4. Tekelci Rekabet Kuramı

Tekelci rekabet kuramı; yerli işletmelerin daha avantajlı olduğu fikrine dayanmaktadır. Tekelci rekabet kuramı içerisinde çok uluslu işletmelerin yatırımları ve

bu yatırımların sonrasında meydana gelen uluslararası üretim arasındaki nedenler aşağıda sıralanmaktadır (Devamoğlu 2008:6).

- Ürün pazarlarında tam rekabetten uzak bir ortamın oluşturulmasının sağlanması,
- Faktör pazarlarında tam rekabetten uzaklaşılmasının sağlanması,
- Dış ekonomiden faydalanmayı gerektirmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımının kendi ülkesi dışında yatırım kararı, belirsizlikleri de beraberinde getirir. Yabancı sermaye yatırım yapacağı ülkenin ekonomisinin işleyişini, tüketicinin zevk ve alışkanlıklarını yerli firmalar kadar bilmesi mümkün değildir. Bu belirsizliklerin yanında, yabancı sermaye için ana merkezden uzaklaşmak nedeniyle, seyahat, haberleşme ve piyasayı anlayamama, yabancı sermayeye ek bir maliyet yükleyecektir. Eğer yabancı sermaye yatırımı az gelişmiş bir ülkede gerçekleşiyorsa bu belirsizliklere birde bu ülkede bulunan siyasal belirsizliklerde eklenir. İşte bu sebeplerden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımı kendi ülkesinden daha fazla kâr elde etmek zorundadır (Charles 1970: 163).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yerli firmaya göre avantajlı olmalı ve bu avantajı da tekele dönüştürmelidir. Çok uluslu şirketler, ürün farklılaştırması ve güdümlü fiyatlama yapabilme, özel pazarlama tekniklerine sahip olma gibi özellikleri ile ürün piyasalarında tekeli bir ortam yaratabilecektir. Yabancı sermaye yatırımı kendi tekelindeki teknolojisi, üstün yönetim kadrosu ile piyasalara tekeli rekabet getirecektir (Yıldırım 1979: 35).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı az gelişmiş ülkeye yapılıyorsa, bu avantajlar daha da genişletilebilir. Az gelişmiş ülkelerdeki koruyucu dış ticaret politikası, tam rekabet şartlarını sağlayamaması, az gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tekeli gücünü artıran nedenlerden biridir. ÇUŞ'lar ihracat yapmak yerine doğrudan yatırım yapmayı seçerek, yavru firmaları vasıtasıyla yabancı ülkenin piyasa koşullarına ve tüketici tercihlerine uygun üretim gerçekleştirebilirler. Diğer yandan genellikle az gelişmiş ülkelerdeki koruyucu dış ticaret politikası bu ülkelere yapılacak ihracatı zorlaştırmaktadır. Ayrıca ihracattan uzun dönemde sağlanacak kâr doğrudan

yabancı sermaye yatırımında elde edilecek kârdan daha az olabilir. Çünkü yabancı sermaye yatırımcısı yatırım yapılan ülkeden kârla beraber lisans ve teknik hizmet gibi yatırım gelirleri ile yerli firmaya sağlanan kredi faizlerini ve ara mal gelirlerini de transfer etme olanağına sahiptir (Karluk 1976: 44-45).

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYENİN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Doğrudan Yabancı Sermayenin Bir Ülkeye Gelmesini Etkileyen Faktörler

Doğrudan yabancı sermayenin bir ülkeye gelmesini etkileyen faktörler, politik faktörler, ekonomik faktörler, sosyal-kültürel ve ahlaki faktörler ve teknolojik faktörler olarak sıralanmaktadır. Bunların her biri aşağıda açıklanacaktır.

2.1.1. Politik Faktörler

Ülkelerde politik istikrar; yatırım yapılan ülke içerisinde yatırım için karar verilmede etkili olduğu söylenebilir. Ülkelerde politik açıdan istikrar yoksa eğer o ülkeye yatırım yapacak işletmeler yatırım yapmaktan vazgeçmektedirler. Bu nedenle siyasi istikrarın bulunmadığı ülkeye yatırımcıların genellikle yatırım yapmaktan kaçındıkları söylenebilir. Yabancı yatırımcılar için özellikle politik istikrarın bulunduğu ve işlediği, uzun vadeli risklerin minimum seviyede gerçekleştiği ülkeler cazip hale gelmiştir. Yabancı sermaye yatırımları için bu güven ortamının büyük bir önemi bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında beklenen kârın sağlanabilmesi uzun dönemli süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle yatırımcılar için güven, uzun dönemli politik ve ekonomik istikrara olan beklentileri yansıttığı söylenebilir (Çakar 2003: 55-56).

Ülkelerdeki politik rejim karakteristiklerinin dışında; yatırım yapılacak olan ülke içerisindeki devlet memurları, özel sektör yöneticileri, sendika yöneticilerinin davranışları da ülkenin potansiyel yatırımlar açısından çekiciliğini belirleyen etmenler arasında görülmektedir (Ulaş 2003: 208).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımını etkileyen faktörler aşağıda şu şekilde sıralanmaktadır (Çakar 2003: 57);

- Ülke içerisindeki özelleştirme politikaları,
- Vergi politikaları,
- Rekabet ve işletme satın alma politikaları,
- Birleşme politikalarıdır.

Yabancı yatırımcılar yüksek vergi oranlarının uygulandığı bir ülkede yatırım yapmak istemeyebilmektedirler. Piyasada bulunan işletmelerin birbirleriyle birleşmeleri ya da birbirleriyle rekabetleri incelenerek durumun kendi aleyhine olduğu bir ortam içerisinde bulunmak istemeyebilirler. Bunların yanında yatırım yapılmaya karar verilecek ülkelerde özellikle yabancı yatırımcılara sağlanmış olan kolaylık ve yapılmış olan hukuki ve teknik düzenlemelerinde büyük bir önemi olduğu söylenebilir (Çakar 2003: 57).

2.1.2. Ekonomik Faktörler

Bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelmesinde katkıda bulunan faktörler zaman zaman değişime uğradığı söylenebilir. Farklı dönemler içerisinde ülkeye doğrudan yabancı yatırımı çekmek için farklı özelliklere sahip olunması gerekmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerin gereksinim duymuş oldukları hammaddelere sahip olmaları doğrudan yabancı yatırımının gelmesi için en önemli faktör olduğu söylenebilir. Örneğin, alüminyum madenciliği boksit madeninin bulunduğu yerlerde, alüminyumun işlenmesi ise elektriğin ucuz olarak bulunduğu yerlerde yapıldığında ekonomik olacaktır. Bir ürünün üretilmesinde belirleyici olan faktörler üretim yerinin tespit edilmesi, ulaşım maliyetleri ve ticari engeller olarak görülmektedir. Bunların yanında ek olarak ekonomik faktörler ise şu şekilde sıralanmaktadır (Oksay 1997: 144);

- Ucuz vasıfsız iş gücü,
- Vasıflı iş gücü,
- Fiziki altyapı,
- Ar-Ge dir.

1970'li yıllardan itibaren bir ülkenin ucuz iş gücüne sahip olması doğrudan yabancı sermayeyi çekme nedeni olarak görülmektedir. Ucuz iş gücü olan yerlere yatırım yapılmasının nedeni maliyetlerin düşürülmesi olarak görülmektedir. Bu yatırım yapan işletmeler için bir avantaj olarak belirlenmiştir. Ucuz işgücünün olduğu ülkelerdeki piyasa genişliği sayesinde ürünlerini bu ülkeler içerisinde rahatça satarak daha fazla kâr elde etmeleri her zaman önemli bir neden olarak ortaya çıkmıştır (Oksay 1997: 144).

Yabancı yatırımcılar, maliyetlerini düşürmek ve kârlarını maksimize etmek için, ar-ge çalışmalarını kolay yapabildiği, hammadde, enerji, ulaşım gibi altyapının olduğu ve işgücü maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelere yatırım yapmayı tercihen seçerler. Ancak emek tasarrufu sağlayan yeni teknoloji geliştirmek ve bunları yoğun şekilde kullanmak isteyen ÇUŞ'ler için ucuz işgücü önemini yitirerek yerini vasıflı işgücü almaktadır (Efe 2002: 15).

2.1.3. Sosyal- Kültürel ve Ahlâki Faktörler

Doğrudan yatırım yapılan ülkede sosyal ve kültürel değerlerinde gelişim sağladığı görülmektedir. Doğrudan yatırım yapan işletmeler kendi kültürlerini ve ahlâk yapılarını çalışan personellerine yansıtılabilmektedirler. İşletmelerin çalışanlarına sağlamış olduğu sosyal-kültürel ve sağlık alanında yapılan çalışmalardan çalışanlar olumlu yönde etkilenebileceği gibi olumsuz da etkilenebilmektedir. Buradaki etki-tepki prensibi çalışanların verimini etkilemektedir. Bunun sonucunda da iş gücünde de değişim yaşanmış bu değişim de bu faktöre bağlanmıştır (Akdiş 1998: 61-90).

Doğrudan yatırım yapılan ülkedeki sosyal-kültürel ve ahlâki faktörler geçmişten gelen bir takım endişelerle gelecekte değişikliğe uğrama korkusuyla kötümser sonuçlar bekleyebilmektedirler. Ülkelerde yaşanan ideolojik hareketlerde yabancı sermaye sahiplerini olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu nedenle yatırım yapacak firmalar yatırım yapacakları ülke içerisinde halkın olumsuz karşılamalarından çekindikleri için bazı yatırımlarını bu ülkede azaltmışlar ya da projeleri terk etmişlerdir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler içerisinde yabancı sermayeye zıt fikirler, yeni yatırımlardaki risk oranlarını artırabilmektedirler. Karşıt fikirlerin sonucunda da çalışanların ülke

ekonomisiyle bütünleşmesine engel olunabilmektedir (Karluk 1999:112).

2.1.4. Teknolojik Faktörler

Ülkelerin ekonomik yönden kalkınmaları belirlenirken özellikle o ülkede bulunan üretim faktörlerinde meydana gelen artış ve teknolojik faktörlerin bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda kullanılan faktör miktarı artmadan önce teknolojik faktörlerin artması sonucunda verimlilik düzeyinde yükselerek daha fazla çıktı elde edilmektedir. Bu şekilde gelirin artması mümkün olmaktadır. Ülkelerde yaşanan teknolojik gelişmeler ışığında üretim ve gelir artışı da yaşanmaktadır. Teknolojik ilerleme, yeni bir mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmek için imalât yönetimi tekniklerine ilişkin olarak yeni yöntemlerin bulunarak, geliştirilmesi olarak adlandırılmaktadır (Seyidoğlu 2009: 103-105).

Teknolojik ilerleme içerisinde üretilen yeni bir ürün ile birlikte yeni bir bilgi yer almaktadır. Yeni teknolojinin ticari bir amaçla kullanılmadığı noktada eğer mikro verimlilik yaratan bir olay söz konusu ise bu bilimsel teknoloji olarak tanımlanmaktadır (Karluk 1999: 33-34).

Günümüz teknolojisi üretiminin bilimsel amaçla kullanılmasından ziyade kâr elde etme amacına yönelik olarak yapıldığı söylenebilir. Teknoloji fiziksel bir olgu değildir. Ülkelerde teknoloji transferi oldukça zor, zaman alıcı ve eğitim gerektiren bir işlem olarak görülmektedir. Bu nedenle teknoloji transferi doğrudan yatırımlar aracılığı yanında ticaret, teknik yardım programları, haberleşme araçları ve teknik eleman yollama yoluyla gerçekleşmektedir. Ülkelerde teknolojinin bu şekilde transfer edilmesinin pahalıya mal olduğu söylenmektedir. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin özellikle teknoloji transferini doğrudan yatırımlar üzerinden gerçekleştirdikleri belirtilmektedir (Karluk 1999: 34-35).

2.2. Doğrudan Yabancı Sermayenin Ev Sahibi Ülke Açısından Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları küreselleşmenin hız kazanmasıyla beraber daha etkili bir biçimde küresel dolaşımına hız kazandırarak bu gelişim etkisi ülkeleri de etkisi altına almaktadır. DYSY yapılan ülkeye ekonomisi üzerinde çeşitli etkiler yaratır.

Bunlar ödemeler dengesi üzerinde, istihdama, ücretlere ve milli gelir üzerindeki etkilerdir. Bazı etkiler ülke ekonomisine olumlu katkı yaparken bazıları ekonomiyi maliyet yüklemiştir (Karluk 2002: 314).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini ödemeler dengesi, istihdam, ücretler ve milli gelire olan etkileri şeklinde ana başlıklara ayırarak incelemek mümkündür.

2.2.1. Ödemeler Dengesine Etkisi

DYSY, ev sahibi ülkenin hem ihracatını hem de ithalatını artırması açısından ödemeler dengesi üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır. Aşağıdaki açıklamalar ışığında, DYSY' nin ödemeler dengesi üzerinde yaratacağı net etki şu şekilde hesaplanmaktadır (Ongun 1998: 332):

$$B_t = I_t + X_t + S_t - (R_t + M_t + G_t + D_t)$$

I: Yabancı yatırımcının döviz olarak getirdiği sermaye

X: Yabancı yatırımcının ihraç ettiği ürünlerden edilen döviz geliri

S: Yabancı şirketin üretimi sonucu sağlanan ithal ikamesi

R: Transfer edilen kârlar

M: İthal edilen sermaye malları, hammaddeler ve ara mallar

G: Yabancı üretim faktörlerine ödenen ve transfer edilen gelirler (yabancı işçi için ücret, teknoloji için lisans, kredi için faiz)

D: Yıllık olarak ayrılan amortisman değeri

B: Yabancı yatırımın ödemeler bilançosuna etkisi

t: Zaman

Ev sahibi ülkeye gelen yabancı sermaye ilk etapta ödemeler bilançosunun sermaye kaleminde artışa neden olacak, ancak bu artış makine ve teçhizat gibi fabrika kurulum maliyetlerinin karşılanması için ülkenin ithalatındaki artışla dengelenecektir (Seyidoğlu 2009: 729). Daha sonra yatırımların üretime başlamasıyla oluşan ihracat

artışı ve ithal ikame edici etkiler, ödemeler bilançosu üzerinde pozitif etki meydana getirecektir. Ancak diğer taraftan ÇUŞ'un üretimde kullandığı ithal girdiler ve üretim faktörleri nedeniyle ödemeler dengesindeki olumlu etkinin bir kısmı ortadan kalkabilecektir. Ayrıca yurtdışına yapılan kâr transferleri ve lisans ödemeleri de ödemeler dengesinde olumsuz etki yaratmaktadır (Akdiş 1998: 90).

2.2.2. İstihdama Etkisi

Yabancı sermaye ile birlikte özellikle işletmelerin üst düzey yöneticilerinin de yatırım yapılan ülkeye gittikleri görülmektedir. Fakat diğer gerekli olan iş gücü bu ülkedeki insanlardan karşılanmaktadır. Bunun sayesinde özellikle işsizlik oranının yüksek olduğu ülkelerde işsizliğin azalmasına yol açacaktır. Ülkelerde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları sonucunda o ülkelerde istihdam da yükselme görülmektedir (Akdiş 1998: 17).

Ülkelerde yapılan yabancı sermaye yatırımları ve teknolojik gelişmeler sonucunda istihdam hacminde bir yükselme görülmektedir. İstihdam hacminin iyileşmesinde bu etken hem niceliksel hem de niteliksel olarak etkilidir (Çinko 2009: 125).

1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı nitelik ve nicelik ayrımını içeren dünya yatırım raporu hazırlamıştır (Görmezöz 2007: 31). Gelişmekte olan ülkelerde özellikle işsizliğin yüksek boyutlarda olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde sürdürülebilir büyüme, özellikle tarım sektörü, imalat sektörü ve hizmet sektöründe yapılacak çalışmalar sonucunda gerçekleşmektedir. Ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere çektiğinde işsizliğin azalacağı ve toplam istihdamın artacağı söylenebilir. Çin incelendiğinde yabancı şirketlerde istihdam edilen kişi sayısının toplam istihdamın %10'unu oluşturduğu, Endonezya'da ise %40'ını oluşturduğu görülmektedir (Görmezöz 2007: 32). 1960-1982 yılları arasında İrlanda'da yapılan çalışma incelendiğinde yabancı sermaye yatırımlarının 82.000 kişiye iş sağladığı görülmektedir (Akdiş 1998: 17).

2.2.3. Ücretlere Etkisi

Ülkelere yabancı sermayenin girmesi ile birlikte kişilere verilen ücretlerde de değişiklikler yaşanmaktadır. Yabancı sermayeli şirketlerin kendileri ile eş değer işletmelerle karşılaştırıldığında genellikle daha yüksek ücret ödedikleri belirlenmiştir. Bunun farklı nedenleri olduğu söylenebilir. Çok uluslu işletmeler girmiş oldukları ülkeler içerisinde iyi bir şekilde karşılanabilmek için ve ellerindeki teknolojinin rakipleri tarafından kopyalanmaması için çalışanların işletmeden ayrılma oranlarını düşük tutmaya çalışmaktadır. Bu nedenle işletme içerisinde iyi personelleri istihdam edebilmek için çalışanlara yüksek ücretler verilmektedir (Arıkan 2006: 42).

Yabancı sermaye hareketlerinin artması sonucunda özellikle nitelikli iş gücü sayesinde işletmelerde verimlilikte artış meydana gelmektedir. İşletmelerde artan verimlilik sayesinde çalışanların ücretlerinde de yükselme gözlenecektir (Akdiş 1998: 19).

2.2.4. Milli Gelire Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülke içinde üretim yapıldığı ülkenin milli gelirine katkı yapmaktadır. Bu üretim miktarı ülkenin GSYİH içerisinde yer almaktadır. Yabancı sermayenin üretimde kullandığı girdileri kendisinin üretmesi dikkat edilmesi gereken önemli ayrıntıdır. Eğer ithal edilen girdiler varsa bunlar ülkenin GSMH'ndan düşülür (Alper, Önis 2001: 204).

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik sorunlar kaynak yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik gelişme için yatırım yapılması zorunludur. Yatırımlar olmadan gelişme düşünülemez. Bir ülkenin yüksek büyüme hızı yakalayabilmesi için yeterli kaynağı yoksa ya mevcut tasarruflarını geliştirmek için kullanacak ya da yabancı yatırımları ülkesine yatırım yapmaları için ikna edeceklerdir. Bu da ülke için dış borçlanma ve yabancı sermaye girişi ile sağlanacaktır. Bu bakımdan ülkeler ekonomik büyümelerini sağlamak ve yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek için teşvik edici uygulamalarda bulunmaktadır (Alper, Önis 2001: 205).

2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Yapılan Ülkeyi Belirleyici Faktörler

Yabancı yatırımcılar yatırım yapacakları ülkeyi belirlerken özellikle bu ülkelerden elde edebilecekleri kârları düşünerek tercih etmektedirler. Fakat yatırıma karar verirken, kârlılık tek başına yetmeyebilir. Yatırım yapılan ülkelerden kârın seviyesi haricindeki çekici etkenler aşağıda sıralanmaktadır. Bunlar (Şimşek 2006: 45);

- Düşük maliyet,
- Ticaret yapılan ülkelerde bulunan tarife ve kotalardan kaçınılması,
- Yeni pazarların oluşturulması,
- Mevcut pazarların korunmasının sağlanması,
- Monopolcü güç yaratılmasının sağlanması,
- Rekabetçi gücün arttırılması ve korunması,
- Yatırımların uluslararası çeşitlendirilmesi,
- Üretim esnekliğinden yararlanma isteği.

Burada incelenecek olan DYSY'ları belirleyen faktörle doğal kaynaklar, piyasa büyüklüğü, işgücü ve fiyatlandırılmasının gerçekleşmesi, teknolojik özellikler olarak belirlenmiştir. Bunların her biri aşağıda ayrıntılarıyla açıklanıp yorumlanacaktır.

2.3.1. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar dünyada eşit olarak bulunmamaktadır. Az gelişmiş olan ülkelerde kendi ülkelerinde bulunan doğal kaynakların iyi tespit ederek kullanmak için çalışmaktadırlar. Bin sekizyüzlü yıllarda doğal kaynakların bol olduğu ülkelerin bin dokuz yüzlü yıllardaysa petrol yatağı olan ülkelerin zenginleştiği görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerin geri kalma nedenleri olarak bazı araştırmacılar aşağıdaki nedenleri ortaya koymaktadırlar. Bunlar (Özcan, Arı 2010: 123);

- Doğal kaynakların kullanılmaması,
- Doğal kaynakların kullanılmaya yeni başlanması ve yanlış bir biçimde kullanılması olarak söylenebilir.

Ülke ekonomilerinin geri kalmasında teknoloji eksikliği bir başka neden olarak da görülmektedir (Özcan, Arı 2010: 123).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları on dokuzuncu yüzyılın başlarında gelişmiş ülkelerin hammadde ihtiyaçlarını gidermek için yapıldığı söylenebilir. Bu dönemler içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kullanılmasının amacı ise kıymetli maden gibi hammaddelerin kullanılmasını sağlamak ve tüketmek için gıda üretmek olarak söylenebilir. Yabancı yatırımların yapılmasında kaynak zenginliği birinci neden olarak ortaya konulmuştur (Uras 1978).

2.3.2. Piyasa Büyüklüğü

Doğrudan yabancı sermaye hareketlerini etkileyen belki de başlıca ekonomik neden piyasa büyüklüğü, pazar payını genişleterek yeni pazarlara da giriş yapmaktır. Bu nedenle geniş bir iç pazarı, genç nüfusu ve tüketimi olan bir ülkenin avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir (Batmaz, Tekeli 2009).

Piyasa büyüklüğü ve piyasanın büyüme hızı yatırımcılar için daha fazla kârlılık anlamına geleceği için özellikle yeni pazar arayışında olan firmalar için ev sahibi ülkedeki pazar yapısı, ticaretin gelişmiş olması ve buradan bölgesel anlamda bir gelişme sağlayabilmesi de önemlidir. (Akman 1988).

Ülkenin pazar genişliği durumunda ise ülkenin bu avantajından faydalanabilmek için o ülkeye mal satmak yerine ülke içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmayı seçecekleri söylenebilir. Dünyada ülke nüfusu pazarın çeşitliliğini olarak görülmektedir. Yatırımları çeken etkenler aşağıda şu şekilde sıralanmaktadır (Özcan, Arı 2010: 124);

- Piyasadaki kişi başına düşen milli gelir,
- Tüketicilerin alım gücünün yüksek olmasıdır.

Nüfusun az olması yanında gelirlerinin piyasa içerisinde düşük olması pazarı daha küçük hale getirmektedir. Faaliyet gösterilecek ülkede imalâtı yapılan ürünün alıcı grubunun gelirinin az olması ve bu ürünü alacak gelire sahip olmamaları doğrudan yabancı sermaye girişini o ülke içerisinde olumsuz etkilemektedir (Özcan, Arı 2010: 124).

2.3.3. İşgücü ve Fiyatlaması

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en önemli belirleyicilerinden biri olarak ücretler görülmektedir. Ülkelerde özellikle ucuz iş gücü yabancı yatırımlar için önemli bir faktördür. Ülkelerdeki ücretlerde yabancı yatırımları cezbetmede önem taşımaktadır (Özcan, Arı 2010: 125).

İşgücü özellikle hızlı nüfus artışının yaşandığı gelişmekte olan ülkeler nezdinde yabancı yatırımcılar açısından bir cazibe oluşturmaktadır. Özellikle emek yoğun olan üretimlerde işgücü maliyetlerinin en önemli unsur olduğu söylenebilir. Bununla birlikte işgücü maliyetleri her yatırımcı için birinci öncelik olmayabilir. İşgücünün kalitesi ve verimliliği bazı durumlarda yatırımcı için çok daha önemli olabilmektedir. Hedef ülkede yüksek gelirli tüketici kesimini hedefleyen bir ürüne yönelik yapılacak yatırımda emek maliyeti çok önemli olmayacaktır (Candemir 2006).

2.3.4. Teknolojik Özellikleri

Ülkelerin ekonomik olarak kalkınmaları ülkede üretim faktörleri miktarında meydana gelen bir artışla veya teknolojiye meydana gelen gelişmelerle gerçekleşebilmektedir. Üretimde kullanılan faktör miktarını artırmadan, teknolojik gelişme sayesinde faktörlerin verimlilik düzeyini yükselterek daha fazla çıktı elde etmek ve sonuçta geliri artırmak mümkün olabilmektedir. Teknolojik gelişme temelinde sağlanan üretim ve gelir artışı, ülkenin üretim fonksiyonunu ve karşılaştırmalı üstünlükler durumunu olumlu yönde değiştirmektedir. Teknolojik gelişme, bir mal veya hizmet üretiminde veya üretim yönetimi tekniklerinde yeni yöntemlerin bulunmasını, geliştirilmesini kapsamaktadır (Seyidoğlu 2009:103-105).

Başka ifade ile teknolojik gelişme, üretilen yeni bir ürünü, yeni bir bilgiyi içermektedir. Günümüzde teknoloji üretimi, bilimsel amaca dönük olmaktan çok, kâr elde etme amacına dönük olarak yapılmaktadır. Fiziksel bir olgu olmadığından, teknoloji transferi oldukça değişik, zaman alıcı ve eğitim gerektirir. Teknoloji transferi, doğrudan yatırımlar aracılığıyla olduğu gibi, ticaret, teknik yardım programları, teknik eleman

yollama ve diğ er haberleş me araç larıyla da gerç ekleş mektedir. Teknolojiyi bu şekilde transfer etmek pahalı ya mal olduğ undan, az geliş miş ÷lkeler, teknoloji transferini doğ rudan yatırımlar üzerinden gerç ekleş tirmeye ç alış maktadırlar (Karluk 1999: 34-35).

Bir ÷lkenin araştırma ve geliş tirme becerileri ve vasıflı iş gücünün elde edilebilirliğı, o ÷lkenin doğ rudan yabancı yatırımları için rekabetçi avantajına yüksek derecede katkıda bulunabilir. ÷lkenin ar-ge harcamalarının fazlalığı, o ÷lkenin, doğ rudan yabancı yatırımlarda büyük bir etkiye sahip olan teknolojik araştırmalardaki ç abasını ortaya koymaktadır. Teknolojik yetenekliliğı e sahip olan ÷lkeler, bu yetenekliliğı e sahip olmayan ÷lkelerden daha fazla yatırım ç ekeceğı e söylenebilir (Ç inko 2009: 125).

2.4. Doğ rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Geliş imi

Doğ rudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörleri, banka-finans sektörü, otomotiv sektörü, hizmet sektörü olarak ele alınacaktır.

2.4.1. Banka-Finans Sektörü Açısından Doğ rudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğ rudan yabancı sermaye yatırımlarına bağı lı olarak yabancı bankaların ulusal ekonomilere girişi değı ş ik yöntemlerle olmaktadır. Buna göre banka girişleri, bir ulusal banka ile birleş me, bir bankayı satın alma ya da yeni bir banka kurma şeklinde gerç ekleş ebildiğı e gibi, sadece bir ş ube aç ma şeklinde de olabilmektedir. Bankacılıkta yaşanan birleş me ve devralmalar izleyen yıllarda ivme kaybetmiş olsa da, DYSY içinde hala önemini korumaktadır (Erdikler 2004: 66).

Doğ rudan yabancı sermaye yatırımların özellikle GOÜ'e giren yabancı bankaların, ulusal ekonomik faaliyetlerinde çeş itli etkiler yaratması beklenmektedir. Yabancı bankaların ulusal ekonomilere etkileri verimlilik ve finansal istikrar üzerinde odaklanmaktadır. Verimlilik etkisi, yabancı yatırımların mevcut özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bankacılık alanında geliştirilmiş son teknolojileri kullanarak, etkin yönetim ilkelerini uygulayarak ve yeni ürünleri hizmet olarak sunan yabancı yatırımcı faaliyet gösterdikleri ÷lkelerde müşterilerine teknolojik, yeni ve kaliteli ürünleri daha

düşük maliyetlerle ulaşabilmektedirler. Aynı zamanda yabancı yatırımlar, teknolojik alt yapıları, modern bankacılık tekniklerini kullanmalarına bağlı olarak, daha iyi risk yönetimi, daha rekabetçi fiyatlandırma ile ve genel olarak sektörde daha verimli kredi tahsisine de hizmet edebilmektedir (Afşar 2003: 99).

Dünyada 1960 yılından itibaren uluslararası bankacılıkta hızlı bir gelişme yaşandığı görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile beraber ticaret anlaşmaları piyasaların küreselleşmesini sağlayarak ulusal finans piyasalarının liberalleşmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler özelleştirmelere yönelerek, küreselleşme sürecinin yaşandığı dönem içerisinde özellikle o ülkedeki doğrudan yabancı sermaye yatırım hızlarında bir artış meydana getirdiği söylenebilir. Geçiş ekonomilerinin meydana geldiği ülkeler içerisinde finansal piyasalarda liberalleşme ortaya çıkmıştır (Köşe 2009: 9).

1990'lı yıllardan itibaren soğuk savaş sona ermiştir. Dünyadaki ekonomik sistemde kapitalist sistem içerisinde hareket ederek doğrudan yabancı sermaye yatırımları, tüm dünyada hâkimiyetini ilan etmiştir. Bu yıllar içerisinde bankalar müşterilerinin gitmiş oldukları ülkeler içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapmaya başlamışlardır. Böylelikle o ülkeye yatırım yapan bankalar, o ülkenin yerel bir bankası gibi hareket etmişlerdir. Son yıllar içerisinde bankalar, bankacılık hizmetinin yanında finans hizmetleri de yapan kuruluşlar haline gelerek finansal bir olgu olarak görülmektedir (Seyidoğlu 2009: 608).

Teknolojik değişmelerin karşı konulmaz ilerleyişi ve küreselleşmeyle bankalar bu konularına gelebilmişlerdir. Teknolojik gelişmelerin istihdam üzerindeki etkileri, yabancı sermayenin ülkeye gelmesiyle mevcut teknolojiyi değiştirmesini ve daha ileri teknolojik düzenlemeleri de beraberinde getirmesi sonucu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla paralellik göstermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, bankacılık sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bankaların tüm finans sektörüne yayılmaları ve finans holdingi haline gelmelerine neden olmuştur (Özcan 2010: 153).

2.4.2. Otomotiv Sektörü Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Otomotiv sektörü; imalatta bulunulan ülke ekonomisine yüksek bir katma değer sağlamaktadır. Bu şekilde teknolojik gelişmelere ivme vererek, ihracat kanalıyla döviz getirisi sağlamaktadır. Bunun yanında da birçok sektörün para kazanmasına yol açmaktadır. 2016 yılında otomotiv sektörü dünya ekonomisinin yaklaşık olarak % 5'i olan 4 trilyon dolar olarak gerçekleştiği söylenebilir. 2015 senesinde bir önceki seneye bağlı olarak bu rakamın %1,1 arttığı söylenebilir. Dünyadaki otomotiv sektörünün 16 yıllık durumu incelendiğinde 2008 yılının da meydana gelen finans krizinin kırılma noktası olduğu görülmektedir. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya pazarlarının büyümesinin de gelişmekte olan ülkelerin ardında kaldığı tespit edilmiştir. Otomotiv sektörü gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere doğru hız kazanarak büyüme kat etmiştir (Sürel 2015: 41).

Doğrudan yabancı yatırımların sağladıkları önemli ekonomik etkilerin yanında belirli noktalarda da yatırım alan ülke ekonomisinin dikkat etmesi gereken hususlarda mevcuttur. Doğrudan yabancı yatırımların birçoğu büyük ölçekli çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu şirketlerin sahip olduğu rekabet gücü yerli firmalarında çok yüksek oranda olduğu için ekonomide monopol oluşturarak yüksek kâr elde etmelerini bu kârlarını da yatırım yaptıkları ülke ekonomisinde değil de kendi ülke ekonomilerine kâr transferi gerçekleştirerek kaydırmaları söz konusu olduğu takdirde sorun oluşturabilecektir. Yine özelleştirme ya da birleşme veya satın alma yoluyla bir ülke ekonomisine giren yatırımlar eğer girdikleri sektörlerin yerli ülke açısından stratejik bir öneme sahip olması durumunda bu alanı tamamen kontrolü altına alarak istedikleri yöne çevirebilecekleridir. Ülke ekonomisi açısından stratejik öneme sahip olan ve aynı zamanda yüksek oranda katma değer sağlayan otomotiv sektörü de son yıllarda teknolojik gelişmelere bağlı olarak dış sermaye ve ara malına bağımlı sektörlerden biri haline gelmiştir. Ancak son yıllarda sektörde teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve rekabetin artması sonucu maliyetleri minimize etmek için bu girdiler ana firmanın bulunduğu ülkelere sağlanmaya başlamıştır. Bu da otomobil sektöründe girdi ithalatını ve dışa bağımlılığı arttırmıştır (Çinko 2009: 126).

2.4.3. Hizmet Sektörü Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

İktisat teorisinde uzun yıllar boyunca ticarete konu olmayan işlemler olarak nitelendirilen hizmetler, iktisat modellerinde 1950'li yıllar ile 1960'lı yıllarda yer almaya başlamış, bu yıllara kadar hizmetler sektörünün rolü ve önemi üzerinde fazla durulmamıştır. Bunun başlıca nedeni ise, hizmetler sektörünü tanımlamada çekilen zorluk ve hizmetleri mallardan ayırt etmenin çok kolay olmadığı söylenebilir (Mızrak 2004: 17).

Hizmetler ve mal üretimi karşılaştırıldığında, heterojen yapıları nedeniyle tanımlanması güç faaliyetlerdir. Bundan dolayı da hizmetleri tanımlamanın belki de en sade yolu, onların ne olmadığını tanımlamaktır. Hizmetler sektörü "artakalan sektör" olarak ifade edilir. Yani, tarım, madencilik ve imalât sektörü dışındaki bütün faaliyetler hizmet sektörü olarak tanımlanabilir. Hizmetler sektöründe satın alınan şey bir nesnenin veya sistemin bizzat kendisi değil onun gördüğü işlevdir. (Aslan 1998: 34).

Dünyada hizmet sektöründe büyük bir gelişme yaşanmıştır. Bunun nedenine gelinirse hizmet sektörünün otuz sene içerisinde 44 milyon yeni iş yaratması ve iş gücüne yeni olarak katılan kadın ve azınlıklara yeni iş olanakları meydana getirmesi olarak görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte dünyada hizmet sektörü içerisinde özellikle rekabet stratejileri ve verimlilik ön plana çıkmıştır (Ohmae 2008: 220).

Hizmetler sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının son yıllarda artmasının en önemli nedeni, hizmetlerin birçoğunun ihraç edilemez niteliğe sahip olunmasından kaynaklanmaktadır. Hizmetler sektöründe bankacılık, ticaret, haberleşme ve turizmle ilgili alt sektörler daha fazla yabancı sermaye çekmektedir. Bunun en önemli nedeni, bu sektörlerin kârlılık oranlarının yüksek olmasıdır (Çetinkaya 2004: 15).

2.5. Literatür Özeti

Çetinkaya (2004) yaptığı çalışmada Doğrudan Yabancı Sermayenin hizmetler sektörüne yapıldığı ve siyasal istikrarın sağlanmasının en uygun ortam olduğu beklentisine ulaşmıştır.

Yılmaz (2008) çalışmasında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının ekonomik büyümeye pozitif katkısı olduğu analizine ulaşmıştır.

Bal ve Göz (2010) yaptıkları çalışmada Türkiye'ye yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları 2000 sonrası dönemde artış göstermiş ve çoğunlukla hizmetler sektöründe gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımlar ise özelleştirmeler ve şirket birleşmelerinden oluşmaktadır.

Ekinci (2011) çalışmasında 1980-2010 yıllarında yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki bulunmakta olup istihdam ile arasında ilişki tespit edilememiştir.

Acar (2016) ise çalışmasında yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının portföy yatırımlara yapıldığını, katma değer ve üretim sağlayacak yatırım olmadığını tespit etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DE DÖNEMLER İTİBARIYLA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1980'lerin ikinci yarısından itibaren yatırımların istihdam üzerindeki etkileri ile yabancı sermaye yatırımlarının rolleri, bütün ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarının şekillenmesinde daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Sermaye yatırımlarının o ülkeye getirmiş oldukları yeni olanaklar, yeni yönetim anlayışları ve yeni teknolojiler ile beraber gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yatırım yapmak talep edilir hal almıştır.

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geçmiş ve günümüz itibarıyla araştırılması bu çalışma içinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de DYSY’lerin incelenmesi dönemler itibarıyla yapılmıştır.

3.1. Türkiye’ye Yabancı Kaynak Girişinin Nedenleri

Türkiye ekonomik olarak Dünya’nın en büyük 20 pazarından biri olma özelliğine sahiptir. Çünkü genç ve dinamik nüfusunun yanı sıra teknolojik ve enerji alt yapısından dolayı da oldukça cazip imkânlarla sahiptir. Hem çok iyi eğitime sahip idareci sınıfı ile girişimci popülasyonuna sahip iken diğer yandan kolay eğitilebilir ve istihdam edilmeyi bekleyen önemli bir kesimde bulunmaktadır. Ayrıca imalât maliyetleri ile iş gücünün maddi boyutu birçok ülkeye göre çok daha ucuzdur (Aydemir vd. 2012:79).

Ayrıca Türkiye’nin ön plana çıkmasında, iktisadi ve politik istikrarı, coğrafi konumu ve geniş pazar olanağı gibi özelliklerinin yanında Kafkasya, Ortadoğu ve Avrupa Bölgesi için lojistik olanaklarının bulunması da etkili olmuştur (Lebe, Ersungur 2011: 323). Bundan başka, aynı bölgede bulunan öteki ülkelerde benzeyen firmaları almış olan bir yatırımcı ülkemizdeki firmaları da alarak bölgede kuvvet oluşturmayı planlayabilir (Susam, Oktayer 2012: 191).

Uluslararası Yatırımcılar Derneğince (YASED) rekabetçi bir halde bulunan ÷lkeyi yabancı sermaye için çekici duruma getiren faktörler şu şekilde sıralanmıştır (Aydemir vd. 2012: 80):

- ÷lkemizin büyük ve devamlı büyüme gösteren iç pazar yapısı,
- Olgunlaşmış ve dinamik olan özel sektör,
- Bölgedeki lider rolü,
- Serbest ve güvenilir bir yatırım ortamı,
- Kalifiye ve düşük ücretli iş gücü,
- Avrupa Birliği üyeleriyle Gümrük Birliği üyeliği,
- Gelişmiş altyapısı,
- Kurumsal iktisat,
- Vergi sistemi.

Candemir (2006: 75)'in yapmış olduğu araştırmanın çıktılarına bakıldığında, yabancı yatırımcıların ÷lkemize yatırım yapmalarını belirleyici unsurları;

- ÷lkemizin pazar bakımından çekici bir yapıda olması,
- Kalifiye istihdamın kolay bir şekilde temin edilmesi,
- Öteki pazarlara bulunan coğrafi yakınlık,
- İstihdam maliyetinin bir hayli düşük bir durumda olması,
- Yan sanayinin yeterli bir şekilde gelişmiş bir halde olması,
- Girdi maliyetlerinin düşük bir halde olması,
- Devletçe verilen teşviklerdir.

Çak (2008: 72) tarafından ÷lkemizi DYSY açısından çekici bir duruma getiren unsurların neler olduğu ve bunların önem seviyeleriyle alakalı 300 şirket, 150 akademisyen ve 50 bürokratla yapılmış olan bir çalışmanın anket araştırması çıktılarına göre bahse konu sıralama, makro-iktisadi ortam, siyasi ve kurumsal ortam, yatırım yeri olanakları, vergisel indirimler ve sanayi ortamı olarak belirtilmiştir.

Oktayer vd. (2008)'nin hazırlamış olduğu ve ülkemizde yerli ve yabancı yatırımcıların yatırım kararlarını tespit eden unsurların araştırılmasına yönelik yapıldığı araştırmada, İstanbul'da faaliyet sergileyen 840 yerli ve yabancı işletmenin anket çıktılarına göre; yatırımcıların yatırım kararlarını tespit etmede en önem verdikleri husus, iktisadi unsurlar olarak belirlenmiş ve unsurlar önem sırasına göre aşağıdaki biçimde sıralanmıştır;

- İktisadi unsurlar (%17,7)
- Sektörel unsurlar (%17,5)
- Pazar payına ait unsurlar (%17,3)
- Vergisel unsurlar (%14,8)
- Politik unsurlar (%12,7)
- Yasal çerçeve ve düzenlemeler (%12)
- Bürokratik unsurlar (%8) (Akt. Susam ve Oktayer, 2012:196).

Vergil ve Çeştepe (2006) 'ye göre; Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım olanakları ile dışa açıklık arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır Aynı araştırmacılar; iktisadi istikrarsızlığın DYSY tarafından olumsuz yönde etkilendiğini de ifade etmişlerdir.

Eryiğit (2007) ise, 1996-2006 tarihleri arasında 17 ülkeden Türkiye'ye gelen DYSY' nin etkilerini belirlemeye çalışmış ve sonuç olarak; DYSY ile döviz kuru, ülkeler arasındaki uzaklık, faiz oranı ve işgücü maliyeti arasında negatif ilişki olduğunu; ancak çalışan nüfusu, bütçe açığı ve diğer ülkelerin GSMH oranları ile DYSY arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

3.2. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmek İçin Yapılan Düzenlemeler

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı zamanında Amerika Dış Ekonomi Politika Komisyonu Başkanı Randall idaresinde hazırlanmış olan 1954 senesinde çıkarılmış olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Türkiye'de yatırım teşvik

düzenlemelerine dair önemli bir yasal düzenleme yapılmıştır (Yılmaz vd. 2008: 84).

17/06/2003 tarihindeyse 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmiş ve 6224 sayılı Kanunun yerini almıştır. 1954 yılından 2003 yılına kadar, ortamın yatırım için geliştirilmesine yönelik olarak gösterilmekte olan yenilik uğraşlarına karşılık, bu süreçte meydana gelen tanım ve faaliyet değişikliklerini gidermedeki ve yatırımcı haklarının uluslararası standartlarda korunmasındaki eksiklik, bu yasanın ele alınmasını mecburi kılmıştır. Dünyanın en liberal yasalarından biri olan söz konusu kanunun çıkmasından sonra ülkemizde yabancı sermayeli yatırım yapan firma sayısı hızla artış göstermiştir (Güven 2008: 80).

4875 sayılı Kanunla yabancı yatırımcıya eskisinden daha avantajlı hak ve olanaklar vermek, yabancı-yerli yatırımcı farkının en düşük seviyeye indirerek, yabancı yatırımcının başvurması gereken bürokratik prosedürü azaltarak sonuç olarak yabancı yatırımcıyı ülkemizde yatırım yapması için özendirmek ve teşvik etmek amaçlanmıştır. Bahse konu edilen kanun temelde iki değişiklik getirmiştir. Bunlardan birincisi, DYSY için 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nda yer alan onay ve izin sistemi yerine bilgilendirme sistemine geçilmiştir. İkinci ise yatırım ve yatırımcı tanımlamaların içeriği genişletilmiş ve uluslararası standartlardaki ifadelerle uyulmuştur (Demir vd. 2004: 136).

17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanun'undan hemen sonra, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği 20.08.2003 tarihinde çıkararak kanunun uygulama şeklini göstermiş ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik 29.08.2003 tarihinde yürürlüğe girerek yabancı yatırımlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu çalışanın çalışma izinleri hususunda düzenlemelere gitmiştir (Yılmaz 2006: 175).

DYSY' yi çoğaltmaya dair bir takım çalışmalar da söz konusudur. Bu çalışmalara şu şekilde yer almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2012: 63-72):

- 2001 yılında Bakanlar Kurulu Prensip Kararı ile kabul edilen Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK)'na göre; "Türkiye'de Yatırım

Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı” kapsamında yatırım çevresinin iyileştirilmesine dair faaliyetler sürdürülmektedir.

- Yatırım Danışma Konseyi (YDK): Yatırımın yapılmasına engel olan nedenlerin ortadan kaldırılması, Türkiye'nin diğer ülkeler karşısında imajının artırılarak yatırım yapılabilir düzeye getirilmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve ülkemizin yapmış olduğu girişimlere uluslararası bir bakış kazandırmak amacı ile Türkiye Cumhuriyeti, Dünya Bankası ve CUSİ idarecilerinin bir araya gelmesi sonucu kurulan bir platformdur. 2004 yılından itibaren her yıl toplanan YDK, sonuçları rapor halinde kamuoyu ile paylaşmaktadır. Tavsiye niteliği taşıyan bu raporda öncelikle YDK faaliyetleri ile gündem oluşturan unsurlar ve girdilere değinilmektedir.

- Türkiye Tecrübe Paylaşım Programı: Türkiye'de yatırım yapılabilmesine yönelik olarak ortamın iyileştirilmesi için elde edilen bilgi birikimini diğer ülkeler tarafından talep edilmesi durumunda onlarla paylaşmak için kurulmuştur.

- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları (YKTK): Bu anlaşmalar; Türkiye'nin yoğun bir şekilde yatırım yaptığı veya yatırım yapma potansiyeli olan ülkeler ile imzalanan anlaşmaları içermektedir. YKTK'nın asıl amacı; ev sahibi ülkenin hukuk sistemi içerisinde teknoloji ve sermaye akımını çoğaltarak yatırımlar için uygun ortamlar oluşturmak ve taraf ülkeler arasında iktisadi işbirliğini sağlamaktır.

2012 senesi itibariyle ülkemizin 88 ülkeyle YKTK Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar hem yabancı yatırımcılar için öneme sahiptir hem kâr transferlerinin güvence altına alınması konusunda büyük önem arz etmektedir. Özellikle ev sahibi ülke yapacağı olası kamulaştırma işlemlerinin koşullarının tespit edilmesi ve yatırımcıyla ev sahibi devlet arasında meydana gelebilecek anlaşmazlığa düşülmesi halinde uluslararası tahkime başvurulması gibi mutlak koşulları kapsamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2012: 63-72).

3.3. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Sağladığı Avantajlar

Türkiye'de yatırım gerçekleştiren ÇUŞ'lar, yatırım kararlarını alırken Türkiye'nin yabancı yatırımlara sunduğu avantajları dikkate almaktadırlar. Bu kapsamda Türkiye'nin sahip olduğu geniş pazar olanağı, düşük işgücü maliyeti, yüksek işgücü hacmi, stratejik coğrafi konumu ve demografik yapısı, Türkiye'nin yatırım yapılabilirlik açısından sahip olduğu avantajları yansıtmaktadır. Türkiye'de son yıllarda ekonomik büyüme oranlarında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Ayrıca kamu sektörü ve özel sektör yatırım ve tüketim harcamalarında da hızlı artışlar sağlanmıştır. Sürekli artan nüfusu ile Türkiye, GOÜ'ler arasında pazar hacmi en cazip ülkeler arasındadır. Ayrıca Türkiye, AB ülkeleri içerisinde en genç nüfusa sahip ülke konumundadır. Coğrafi açıdan birçok ülkeye göre avantajlı bir konuma sahip olan Türkiye'nin Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun kesişiminde yer alması, birçok Avrupalı ÇUŞ'un, üretimini Türkiye'de gerçekleştirerek Asya ve Ortadoğu pazarlarına kolaylıkla erişim sağlaması açısından önem taşımaktadır (Coşkun 2015: 85).

Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan yerli ve yabancı yatırımcılar eşit imkânlardan yararlanırlar. Türkiye'de işletme, şube açmak veya yerli bir işletmeye ortak olarak da doğrudan yatırım yapılabilir. Bu nedenle Devletin sunduğu kolaylıklardan faydalanabilmek için uzun vadeli doğrudan yatırım yapmak gereklidir (Soydal 2007: 96).

Bununla beraber DYSY'ları Türkiye'de ki çalışmaları sonucu elde ettikleri kâr, tasfiye, satış, tazminat, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında sağlanan kazançlarını ülkelere kolaylıkla aktarabilmektedirler. Bunlara ilave olarak Türkiye'de yatırım yapmak isteyen DYSY'ları yatırım yeri tahsislerinden, vergi avantajlarından, sigorta primlerinden ve buna benzer devlet teşviklerinden yararlanabilmektedirler (Coşkun 2015: 87).

DYSY'larının kendi ülkelerinde ve Türkiye'de vergi ödemelerinin önüne geçmek amacıyla çeşitli ülkelerle ortak anlaşma yapılmıştır. Türkiye'nin çift vergi ödemeyi önleme anlaşması kapsamında anlaşmalı olduğu ülkelere bazıları şunlardır: ABD,

Almanya, Azerbaycan, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Güney Kore, Gürcistan, İran, Katar, K.K.T.C., Malezya, Pakistan, Rusya, Singapur, Ürdün. (<https://www.atakurumsal.com>) .

3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Açısından Dezavantajları

Türkiye dinamik bir insan gücünün yanında kolay eğitilebilen vasıfsız işgücüne sahip bulunmaktadır. İşgücü ücretleri ve diğer imalât faktörleri de diğer ülkelere kıyasla daha ucuz bulunmaktadır. Böyle olunca eğitilen iş gücü kolaylıkla başka ülkelere kayabilmektedir (Kepenek, Yenturk 2005: 107).

DYSY açısından dezavantajların en önemlilerinden biri de yabancıların, yatırımları sayesinde ülke sermayesi üzerindeki her türlü hakkı istemesi söz konusu olabilmektedir (bağımsızlık etkisi). Yabancı yatırımcı ülke ekonomisindeki kilit sektörlerle hâkimiyet uygulayarak ekonomiyi denetimi altına alabilir. Ülkede ekonomik ve siyasal bağımsızlık tehlikeye girebilir. (Seyidoğlu 2001: 730-731). Ülkeye bağımlı olmayan bir işletmenin ülke ekonomisine olumsuz kararlar alması bu anlamda kaygı verici olarak görülebilir ve bunlara karşın siyasal ve yasal düzenlemelere tabi olabilmektedir.

3.5. Dönemler İtibari ile Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye'de diğer ülkeler gibi DYSY'nı kendi ülkesine almak için çaba harcayan ülkelerden olmuştur. Bu başlıkta Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle sermaye girişleri ve sektörel dağılımları ele alınacaktır. Daha sonra Türkiye'de yatırım yapmanın avantajları, dezavantajları üzerinde durulacak olup ekonomik etkilerine bakılacaktır.

3.5.1. 1920 - 1949 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Cumhuriyet'in ilanından sonra İzmir İktisat Kongresi'nde Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili ilk adım atılmıştır. Ülkenin ekonomik kalkınmasına etki etmesi

açısından bu dönemde yabancı sermayeye karşı ılımlı bir tavır sergilenmiştir. Ancak kongrede ilk olarak ulusal girişimciye destek verilmesi ve güçlendirilmesi üzerinde politikalar geliştirilmesine çalışılmıştır (Uysal 2007: 23).

Çok çaba sarf edilmesine karşın Cumhuriyet döneminde yapılan millileşme hareketinden dolayı istenilen ölçüde yabancı sermaye ülkeye gelmemiştir. Özellikle 1950 yılına kadar kısmen veya tamamen bilinçli olarak herhangi bir yabancı sermaye politikası geliştirilmemiştir. Ayrıca dünya genelinde yaşanan ekonomik buhranlar ve dünya savaşlarından dolayı da yabancı yatırımcılara dair özel bir girişim olmamıştır. Bunlara ek olarak, dönem hükümetleri ülkeye katkı sağlaması için yabancı yatırımcıları teşvik edici politikalar geliştirmemişlerdir (Karluk, 2003:51). Özetle; 1920-1949 yılları arasında yabancı sermayeye karşı üstü kapalı politikalar izlenmiştir. Bu politikaların temelinde ise devletçilik rejiminin 1931 yılında yürürlüğe girmesinin büyük etkisi olmuştur (Karluk 1999: 50).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik dengeler değişmiş ABD'nin öncülüğünde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası (WB) Türkiye dâhil birçok ülkeye açılım göstermiştir. Türkiye bu dönemde Marshall yardımlarından yararlanmaya başlamıştır. ABD, Türkiye'ye askeri ve mali yardım sağlamaya başlamış ve Türkiye yabancı yatırımcılar için Türkiye'de yatırım yapmayı kolaylaştıracak düzenlemeler yapmıştır. 1946 seçimlerinden sonra başa gelen Demokrat Parti öncülüğünde gerekli yasal ve hukuki düzenlemeler yapılmaya başlanmış, petrol kanunu ve yabancı sermaye yatırımları gibi önemli yasalar çıkarılmıştır (Karluk 1999: 51).

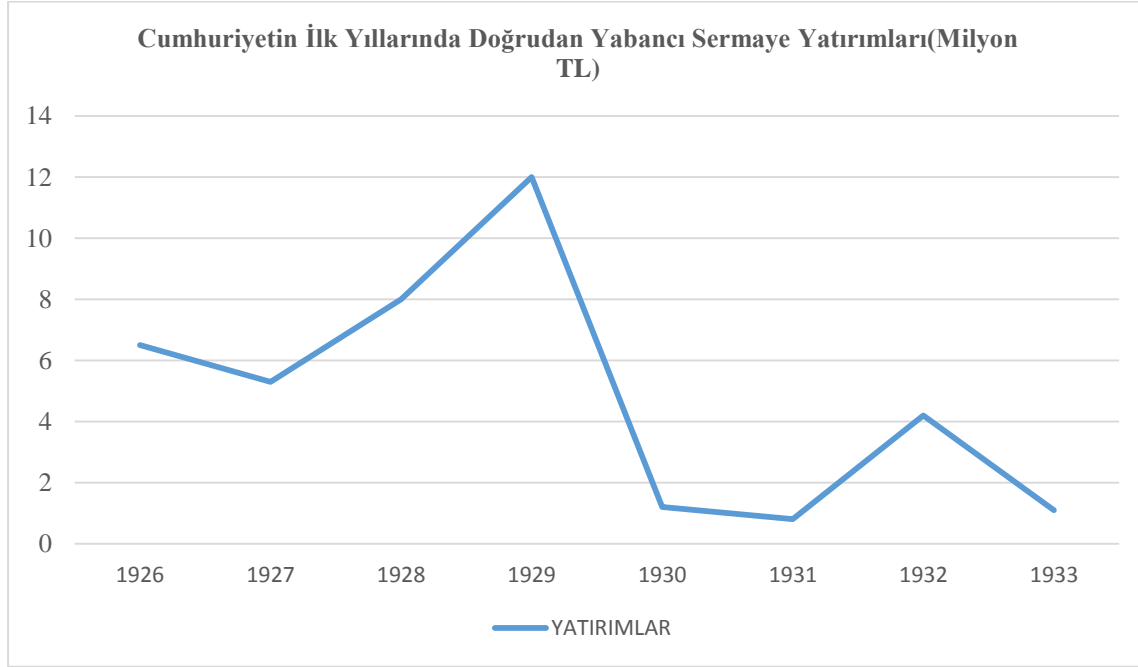
Tablo 3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon TL)

Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)
1926	6.5
1927	5.3
1928	8
1929	12
1930	1.2
1931	0.8
1932	4.2
1933	1.1

Kaynak:https://m.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEkonomi_Sunumu.pdf

Tablo 3'e bakıldığında, 1929 yılında dünya ekonomik buhranından sonra DYSY'nda önemli düşüş yaşandığı görülmektedir. 1950'den önce Türkiye'ye yabancı yatırımlarının gelmesinin engellenmesinin en büyük sebebi 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranıdır. Türkiye yaşanan ekonomik krizden etkilenmemek için 1930'ların başında bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden bazıları; hükümetin döviz kontrolü uygulaması getirmesi, TL'nin kıymetini koruma kanunu çıkarılması ve yabancı sermaye giriş-çıkışını maliye bakanlığının denetimine verilmesi yatırımların gelmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca kendi içine dönen devletin lider konumda gerekli ihtiyacı kendi içinde karşılaması yabancı sermayenin öneminin giderek kaybolmasına sebep olmuştur (Suren 2015: 65).

Grafik 3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon TL)

Kaynak: https://m.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEkonomi_Sunumu.pdf

Grafik 3'e bakıldığında, Lozan anlaşmasının imzalanmasından sonra yani 1929 yılından itibaren etkili gümrük tarifeleri dış ticarete baskın olarak uygulanmaya konulmuştur. Yüksek gümrük vergileri sonucunda ihracat ve ithalattan elde edilen kârlar azaldığı için dolayısı ile dış ticarete olumsuz etkilenmiştir. En son olarak yabancı sermayenin kâr transferleri üzerine getirilen sınırlamalar da yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesini engellemiştir. 1930-1945 yılları arasında devam eden savaşlar da yabancı sermayenin kesintiye uğramasına sebep olmuştur (Suren 2015: 65).

3.5.2. 1950-1979 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye yabancı sermaye girişini özendirmek için yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden bazıları şunlardır (Göz 2009: 84):

- 13 sayılı Karar 22 Nisan 1947 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu karar; Türk Parasının Kıymetini korumak amacı ile çıkarılmıştır. Bu karar ile yabancı sermayenin döviz şeklinde ülkeye getirilip, getirilen dövizin ulaştırma, sanayi, tarım gibi alanlarda kullanılması amaçlanmaktadır. Yine bu karara göre; hükümet eğer yabancı yatırımın ülkenin faydasına olduğunu düşünürse uygun kâr ölçülerinde yurt dışına aktarılmasına izin vermektedir.

- 5583 sayılı yasa 1950 yılında kabul edilmiştir. Bu yasa ile dışardan borç almak isteyen Türk girişimcilere bu borçların faizinin aktarımının yapılması ve yabancı yatırımcıya transfer garantisi verilmiştir.

- 5821 sayılı yasa 1951 yılında kabul edilmiştir. Bu yasa ile yabancı yatırımcılara bütün kârının %10'unu aktarım hakkı tanınmıştır. Ancak gerçek anlamda yabancı sermayeyi teşvik eden kanun 18.01.1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı kanundur. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 1950 yılında Dünya Bankası'nın desteği ile İmar Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve ticaret bankaları ortaklığı bünyesinde Türkiye Sınai Kalkınma Bankasını kurmuştur. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası; Türkiye'nin ilk kalkınma bankası ve özel yatırımı olma özelliğine sahip olup aynı zamanda yabancı sermaye desteği ile kurulan ilk bankadır. Bu bankanın kuruluş amaçlarından bir diğeri ise yerli ve yabancı şirketlerin Türkiye'de kurulan diğer fabrika ve firmalara katılımını sağlayarak bu kuruluşlara yardım ederek ve yeni yatırımları özendirme (Göz 2009 84).

Türkiye ciddi anlamda yabancı sermaye yatırımına İkinci Dünya savaşından sonra ihtiyaç duymaya başlamıştır. 1950 yılından sonra ise yabancı sermayeye yönelim artmış ve gerçek anlamı teşvik 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 18.01.1954 tarihinde kabul edilmiştir (Bedir 2009:48). Bu kanunun getirmiş olduğu en büyük fayda yabancı sermaye firmalarının yerli özel yatırımcıya açık olan bütün bölgelerde faaliyet gösterebileceği ve tek bir elde tutulamayacağıdır. Ayrıca bu kanun ile kâr transferlerindeki sınırlandırmalar kaldırılarak mali konularda da kolaylık sağlanmıştır. 2003 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanun; yabancı sermayenin teşviki konusundaki en önemli kanundur. DYSY'lerin girişini teşvik eden bir diğer kanun ise;

6226 sayılı 1954'te çıkarılan Petrol Kanunu'dur. Petrol kanunu ile birlikte yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi ile ilgili özel uygulamalar getirilmiş ve yabancı işletmelerin Türkiye'de petrol araması, üretim, sondaj ve damıtma faaliyetlerinde düzenlemeler yapılmıştır (Dumludağ 2003).

Türkiye'de planlı ekonomiye geçiş 1960 sonrasında yapılmaya başlanmış ve dışa bağımlılığı azaltmak için ithal ikameci politikalar izlenmiş ancak başarılı olunamamıştır. 1970'lerde dış kaynaklı ekonomi ihtiyacı gün yüzüne çıkmış ve 1970'lerin sonunda ciddi ekonomik dengesizlik meydana gelmeye başlamıştır. Bu durum üzerine hükümet ithalat politikalarından vazgeçerek bir çok GOÜ'de olduğu gibi ihracat yanlısı politikalar ön plana çıkmıştır (Sürel 2015: 40).

Tablo 4. 1950-1979 Dönemi Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri
(Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)
1954'e Kadar	2.8	1967	9.0
1954	2.2	1968	13.9
1955	1.2	1969	13.2
1956	3.4	1970	9.0
1957	1.3	1971	11.7
1958	1.1	1972	12.8
1959	3.4	1973	67.8
1960	1.9	1974	-7.7
1961	1.2	1975	15.1
1962	4.2	1976	8.9
1963	4.5	1977	9.2
1964	11.9	1978	11.7
1965	11.6	1979	-6.4
1966	9.7		

Kaynak: www.hazine.gov.tr ve www.dpt.gov.tr sitelerinden alınmıştır.

Tablo 4'de görüldüğü gibi, 1980 yılına kadar olan süreçte Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinin gelişimi yer almaktadır. İlgili tablo incelendiğinde yabancı sermaye girişleri 1954 yılına kadar çok düşük düzeylerde kalmış ve ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımları ancak 2,8 milyon dolara ulaşabilmiştir. 1954-1980 arasında ise

oldukça dalgalı seyir izlemiş bazı yıllar yabancı sermaye artışı olurken bazı yıllar ise düşüş olmuştur. Yıllara göre izin verilen yabancı sermaye girdisine bakıldığında 1955 yılında 1.2 milyon dolar, 1957 yılında 1.3 milyon dolar, 1958 yılında 1.1 milyon dolar, 1960 yılında 1.9 milyon dolar, 1961 yılında 1.2 milyon dolar olduğu ve bu rakamların çok aşağılarda kaldığı görülmüştür. Bu düşüş 1970'in başlarına kadar devam etmiş, 1973 yılına gelindiğinde 67.8 milyon dolar ile rekor seviyeye ulaşmıştır. Bu yükselişin en önemli nedeni iç piyasaya hizmet veren yabancı şirketlerin bir kısmının ithalat yolunu kullanmaları ve ithalatı kolaylaştırıcı tedbirler almış olmalarıdır. Yine bu süreçte Avrupa Topluluğu ile katma protokol imzalanmış ve protokolün sonucu olarak gümrük indirimleri uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısı ile DYSY'lerde o yılda artış meydana gelmiştir. Fakat 1973 yılında patlak veren Kıbrıs sorunu ile devamındaki Kıbrıs Barış Harekatı ülkeye olan güvensizliği artırmış ve yabancı sermaye yatırımının negatif seviyelere düşmesine neden olmuştur (Görmezöz 2007: 32).

Grafik 4. 1950-1979 Dönemi Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Milyon Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr ve www.dpt.gov.tr sitelerinden alınmıştır.

Grafik 4'te görüldüğü gibi durağan seyreden DYSY'ları 1973 senesinde yükselerek zirveye ulaşmış ve 1974 senesinde düşmüştür. 1975 senesinde tekrar yükselişe geçmiş fakat 1979 yılına kadar hızla negatif yönde ilerlemiştir. 1980 yılında Türk hükümetinde değişiklikler ve yönetim tarzındaki farklılıklar yabancı sermaye gözünde olumlu gelişmeler olarak yorumlanmış ve yabancı sermaye akışında yükselmeler meydana gelmeye başlamıştır. Planlı dönemde ülkeye giren yabancı kaynakların en büyük bölümü ABD'nin bağış ve kredilerinden olmuştur. Marshall planları kapsamında Truman doktrini bünyesinde Amerika'dan önemli ekonomik ve askeri yardımlar alınmıştır. Diğer taraftan ülkede yaşanan siyasi belirsizlikler ve bürokratik kısıtlamalar yabancı sermaye girişlerinde olumsuz etkiler yapmaya devam etmiştir (Batmaz, Tunca 2005: 85).

3.5.3. 1980 - 1989 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

24 Ocak 1980 tarihinde alınan Ekonomik İstikrar Kararlarıyla beraber Türkiye'ye gelen DYSY'ler 1980 yılından sonra artış göstermiştir. Bu kararlar ile artık Türkiye'de ekonomik ve politik istikrar yeniden kurulmuş ve ülke daha dışa açık olmaya başlamış, bu yol ile yabancı yatırımcılara güven aşılanmıştır (Karluk 2003: 104).

Sermaye piyasaları ile ticaret rejimi 1983 yılından sonra serbestleştirilmiştir. Bu doğrultuda döviz fiyatları ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlandırmalar azalmış ve gümrük korumaları sıfıra indirilmiştir. Özelleştirme kanunları ile yabancı sermaye teşvik kanunları değiştirilerek 6224 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ile yabancı sermaye ülkede tekel oluşturacak faaliyetlerde bulunamayacak ve yerli sermaye ile bu konuda herhangi bir anlaşma yapamayacaktır. Ayrıca devlet müdahalesi de azaltılarak serbest piyasa ekonomisi kurulmuştur. Türkiye ekonomisi dünya ekonomisine uyum sağlayarak Türk Lirası konvertibl hale getirilmiştir. Yabancı sermaye için güvenilir ortam oluşturulması amacı ile Türkiye diğer ülkeler ile ikili veya çoklu anlaşmalar yapmıştır. Türkiye ekonomisindeki Türk Parası kıymetinin korunmasını sağlamak amacı ile çıkarılan kanundur. Çünkü bu kanun ile döviz tevdiat hesapları açılarak döviz bulundurma serbest hale getirilmiştir. Ayrıca, DYSY' ları için OECD ilkelerine uygun olarak yerli ve yabancı yatırımcılara aynı haklar tanıyan liberal bir rejim uygulamasına

geçilmesi, potansiyel DYSY'larının harekete geçirilmesinde etkin bir rol oynamıştır (Batmaz ve Tunca, 2005: 85).

24 Ocak tarihinde (1980) alınan ekonomik kararlar Türkiye'de köklü ekonomik politikalarının değişmesine ve gelişmesine yol açmıştır. Bu dönem hem siyasi olarak hem de ekonomik olarak birçok olayın başlangıcı olmuştur. 24 Ocak kararlarından sonra 6224 sayılı yabancı sermaye teşvik kanunu çok yeterli olmamış ve yabancı sermayeyi daha fazla teşvik etmek için bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemler: (Batmaz, Tunca 2005: 87);

Yabancı sermayenin tarım, madencilik ve diğer alt hizmet sektörlerine girişini kolaylaştıracak düzenlemeler yapılmıştır. Beş yüz milyon doları geçen garantisiz ticari borçların dönüştürülmesine Yabancı Sermaye Yatırım'larına imkân verilmiştir. Yabancı sermayeye güven verici ortam sağlayarak, DYSY'larının giriş çıkışlarının daha kolay yapılması sağlanmıştır. Yabancı sermayenin yerli sermayenin dışında çalışması için serbest bölgeler kurulmuştur. 1983-1989 yılları arasında gelişen bir diğer ekonomik gelişme ise yurt dışı müteahhitlik hizmetleri ile işçi gelirleri kaleminde olmuştur. Müteahhitlik ve işçi gelirleri kalemleri 1980 öncesinde oldukça düşük seviyelerde seyrederken, 1980 yılından sonra artış göstermiş 1984-89 yılları arasında ise önemli oranda artmışlardır (Batmaz, Tunca 2005: 87-88).

Türkiye'de ki sermaye piyasalarının tam anlamı ile serbestleşmesi 1989 yılından sonra yaşandığı söylenebilir. 1989 yılından sonra liberalleşen sermaye akımları ve sermaye girişleri ile Türkiye'nin içsel dinamiklerinden kaynaklanan ekonomik problemleri kısmen çözüme ulaştırmış ancak uzun vadede bu çözümler yetersiz kalmıştır. DYSY'larındaki asıl gelişmeler 1980 dönüşümünden sonra olmuş ve 1986 yılında çıkarılan çevre kararları ile önemli boyutlara ulaşmıştır. Bunlar (Akdiş 1998:123):

- 1980'li yılların sonuna kadar ÇUŞ'lar GOÜ'lere yatırımları azaltmışlardır. Ancak yabancı sermayenin yeni açılımlarına paralel olarak DYSY büyük artış göstermiştir.
- 1983'ün sonlarına ülke çoğunlukla askeri yönetim ile yönetilmiştir. Bu durum ÇUŞ'ların istediği istikrar için büyük engeldir. Bundan dolayı yatırımcılar ya

Türkiye'ye olan yatırımlarını ertelemiş ya da kendilerine alternatif ülkeler bulmuşlardır.

- Türkiye görünürde liberal bir politika uygulamasına karşın uzun yıllar tam tersi yönde davranmış ve yabancı yatırımcının gelmesi için engeller çıkarmıştır.
- 1986 yılı yabancı sermayenin gelmesi için bir dönüm yılı olmuştur. 1986 yılı ve sonrasında; yatırım teşvik anlaşmaları, OECD'ye uygun hareket ilkeleri, vergilerin azaltılmasına yönelik ikili anlaşmalar, yabancı kuruluşlar ile uluslararası derneklere üyelikler, icra hakkında sözleşme niteliği taşıyan kararların alınması ve yabancı hakemlerin kararlarının tanınması gibi bir dizi gelişmeler olmuştur.

Son olarak Türkiye'nin uyum çerçevesinde performansının artması ve iyileşme sürecine girmesi ve Türkiye'nin stratejik önemi yabancı sermayeye güven aşlamıştır.

Tablo 5. 1980-1989 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
(Milyon Dolar)

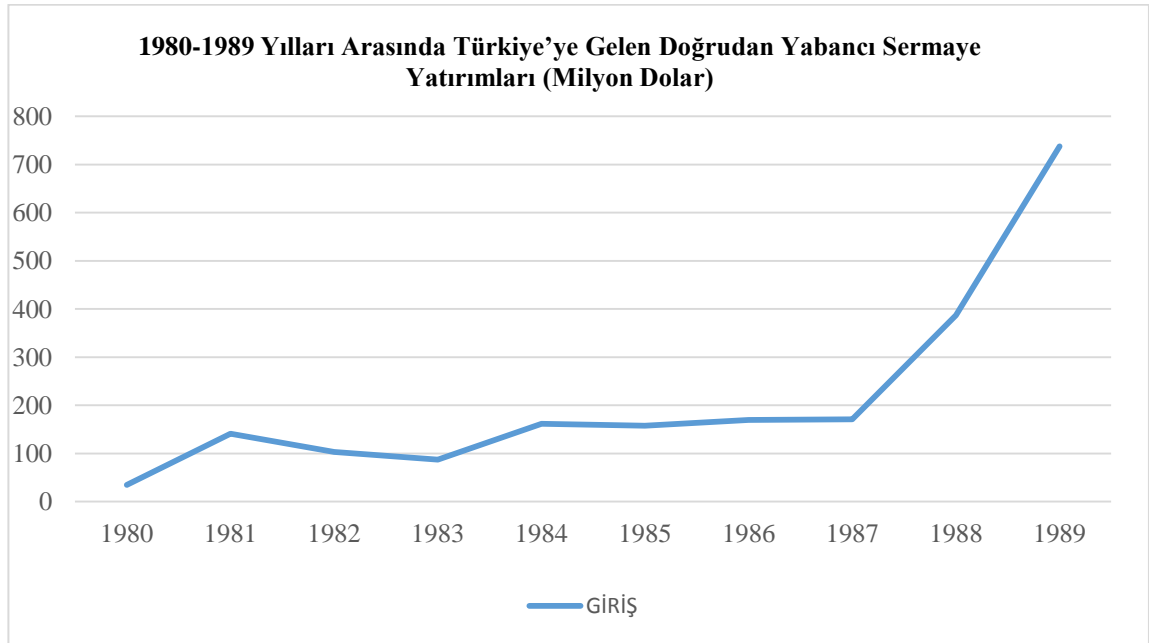
Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)
1980	35
1981	141
1982	103
1983	87
1984	162
1985	158
1986	170
1987	171
1988	387
1989	738

Kaynak: www.hazine.gov.tr ve www.dpt.gov.tr sitelerinden derlenmiştir.

Tablo 5'de 1980 ile 1989 yılları arasında ülkemize gelen DYSY'ları yer almaktadır. 1980 yılında gelen net DYSY 18 milyon dolar seviyesinde iken 1981 yılında 95 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. 1982 ve 1985 yıllarında yarı yarıya düşüş

göstererek 55 ve 46 milyon dolar seviyelerine düşmüştür 1983 yılında yeniden yükselme göstermiş ve 1984 yılında 113 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. 1985 yılında 99 milyon dolar, 1986 yılında 125 milyon dolar, 1987 yılında ise 106 milyon dolara ulaşmıştır. 1988 yılında 3 kat artarak 354 milyon dolara ulaşmıştır. 1989 yılında ise 663 milyon dolara ulaşmış ve gittikçe DYSY' ler artmaya devam etmiştir.

Grafik 5. 1981-1990 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
(Milyon Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr ve www.dpt.gov.tr sitelerinden derlenmiştir.

Grafik 5'te görüldüğü gibi 1980 ile 1989 senelerinde DYSY'lerinde artış olmuştur. 1987 senesinden sonra daha da artarak yükselen bir ivme kazanmıştır. DYSY' ler 1990'lı yıllardan itibaren Uzak Doğu Ülkeleri ve Latin Amerika ile Çin'e yönelmişlerdir. Çünkü o dönemlerde bahsedilen ülkeler doğrudan yabancı sermayeyi geliştirmek için özendirici politikalar izlemekteydiler. Ayrıca aynı yıllarda Sovyetlerin dağılması sonucu Doğru Avrupa Ülkeleri ile bağımsız toplulukların serbest piyasa ekonomisine geçmeleri ve doğrudan yabancı yatırımcı çekmeleri Türkiye'nin yabancı yatırımcı sermayesinin dışında kalmasına neden olmuştur (Çakar 2003: 44).

3.6. Türkiye’de 1990 – 2018 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Genel Görünümü

Türkiye’de 1990’lı yılların ortasından itibaren sermaye hareketlerinde belirli bir hareketlenme gözlenmiştir. Bu başlıkta 1990-2002 ve 2003-2018 yılları arası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının sermaye girişleri ve sektörel dağılımı incelenecektir.

3.6.1. Türkiye’de 1990-2002 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişi

Türkiye’ye fon aktarımı sağlamak için 1992 yılında yüksek reel faiz politikası izlenmiş, faiz oranları yükseltilerek yurt dışından sıcak para girişi arttırılmış ve aşırı değerli TL politikasından vazgeçilmiştir. 1989-1994 yılları arasında başlayan mali liberalleşme ile kamu açıklarının artmasına, döviz ve sermaye piyasasında düzensizlikler olmuş, ödemeler dengesi açığının hızla yükselmiş ve ekonomik dengelerinin bozulmuş, sonuç olarak 1994 yılında büyük kriz meydana gelmiştir (Özcan 2011: 64).

TL'nin aşırı değerlenmesi sıcak para girişi ile mümkün olmuştur. TL'nin fazla değerlenmesi ise ihracatın azalmasına, bunun sonucu da ithalatın artmasına neden olmuştur. Birbirini etkileyen bu olaylar sonucu iç ve dış dengeler hızla bozulmuş ve ekonomi dünya piyasaları ile olan rekabetini kaybetmiştir. Bunlara ek olarak kriz sonucunda meydan gelen istikrarsız iş ortamı yabancı sermayenin güvensizlikten dolayı kaçmasına neden olmuştur. Yeniden güven ortamını oluşturmak, güçlendirmek ve Kamu İktisadi Teşebbüslerini (KİT) özelleştirmek için istikrar paketi uygulamaları 5 Nisan Kararları yürürlüğe alınmıştır (Çakar 2003: 45).

Dönemin zor şartlarından kurtulmayı sağlayan 5 Nisan kararları istenen hedeflere ulaşamamıştır. Çünkü alınan bu kararlar ile emek, ucuz üretimin birinci etmeni olmuş ancak bu durum yeterince özendirilemediği için yabancı sermayenin gelmesi için yeterli olmamıştır (Özcan 2011: 65).

Türkiye ekonomisini etkileyen bir diğer krizler ise 1997 yılı Güneydoğu Asya Krizi ve 1998 yılı Rusya Krizi’yle vuran uluslararası krizler olmuşlardır. Henüz bu kriz atlatılamamış iken 1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi ile Türkiye

ekonomisi büyük darbe almıştır. Çünkü depremin meydana geldiği İstanbul-Yalova-Düzce bölgeleri Türkiye'nin en aktif ekonomik üslerini oluşturmaktaydı. Bu dönemde yabancı sermaye Türkiye'ye yönelik yatırımlarını asgariye çekerek beklemeye başlamıştır. Depremın vurduğu Marmara Bölgesi'nin GSYİH içindeki payı % 34.7'dir. Sanayi içerisindeki katma değeri içindeki payı ise %46.7'dir. Bu oran bütün ülke ekonomisinin yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Depremden sonra başta konut olmak üzere, sanayi ve ticari yapı, diğer ulaşım aracı, altyapı, yol, otoyol, köprü, makine teçhizat, mamul ve yarı mamul mal stoklarında önemli sorunlar baş göstermiştir. Deprem, yabancı yatırımları belli bir süre olumsuz etkilemiştir (Karluk 2003: 103).

Tablo 6. 1990-2002 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişi (Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)
1990	684
1991	907
1992	911
1993	746
1994	636
1995	934
1996	914
1997	852
1998	953
1999	813
2000	1.707
2001	3.288
2002	569

Kaynak: www.hazine.gov.tr ve www.dpt.gov.tr sitelerinden derlenmiştir.

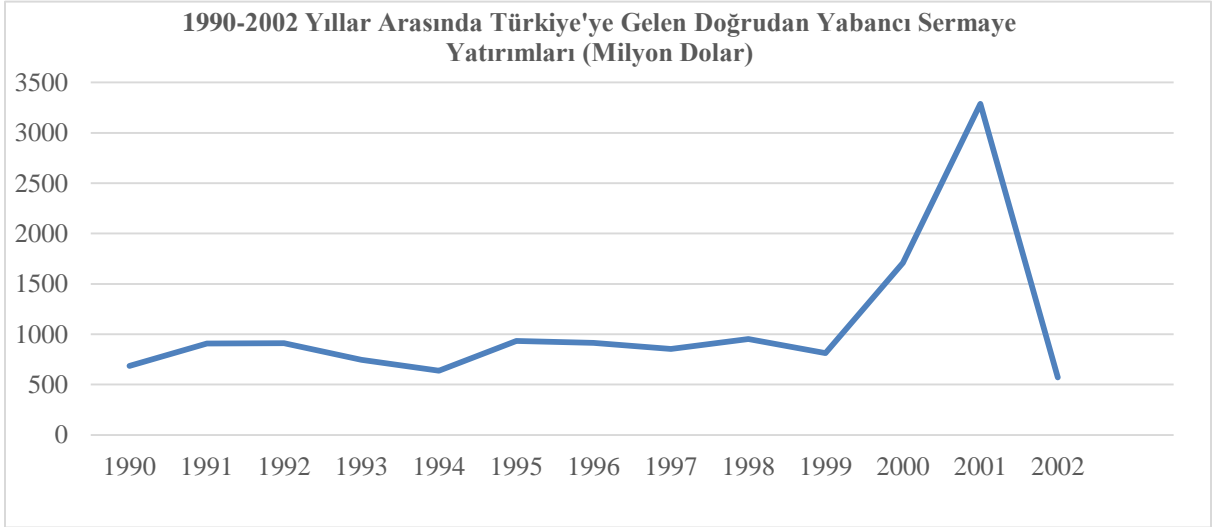
Tablo 6'da, 1990-1999 yılları arası dönemde Türkiye'ye gelen DYSY'ları gösterilmiştir. 1990 yılında Türkiye'ye gelen DYSY'ların net miktarı 684 milyon dolar seviyesinde iken 1991 yılında bu değer 810 milyon dolara ulaşmıştır. 1993 yılında 636 milyon dolara 1994 yılında ise 608 milyon dolara gerilemiştir. 1993 ve 1994 yıllarında meydana gelen düşüşün esas sebebi ise; 1994 krizi ile 1990 yılında başlayan körfez savaşlarıdır. DYSY'ların bu dalgalanmasını engellemek için 2003 Haziran ayında 4875

sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun bütün dünyanın en liberal mevzuatlarından biri olarak kabul edilmektedir. 4875 sayılı kanunun amacı; Türkiye'de yatırım sürecini basitleştirerek ülkeyi yatırımcılar için cazip hale getirmektir. Bu kanununun yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye'de çok sayıda yabancı yatırımcı sermayeli şirket kurulmuştur (Özcan 2011: 65).

1990'lı yıllar, Türkiye'nin siyasette sıkıntılı ve bozuk ekonomik temellerin yarattığı çalkantılı yıllarla geçtiği söylenebilir. 1994 krizinin ardından geçici bir rahatlama hissedilmişse de ekonomide yapısal yeniliklerin olmaması sebebiyle temeldeki sorunları çözmeyi geciktirmiştir. 1998 yılında ise Türkiye'nin önemli ticari ortaklarından biri olan Rusya'nın ekonomik krize girmesi ve 1999 yılında Marmara Depremi'nin yaşanmasıyla bütçe üzerinde ek baskılar olmuş, ekonomik sıkıntılar katlanarak artmasına sebep oldu. Türkiye o dönemde çok yüksek seviyelerde olan enflasyonun düşürülmesi için IMF programı uyguluyordu. Program dahilinde serbest faiz, sabit kur rejimi yürürlükteydi. Merkez Bankası'nın kuru her gün için açıkladığı seviyede sabit tutarken, faiz oranlarını ise piyasa belirliyordu. Bankacılık sektörü 2000 yılı yılsonunda açık pozisyonlarını kapatmak için arayışa girmesiyle faizler bir anda hızla yükseldi. Yaşanan sıkıntılarla yabancı yatırımcı kaygılanarak yüklü miktarda fon çıkışı yaptılar. Bankalar arası piyasada gecelik faiz oranı %1000'in üstünde seyrederken, Kasım 2000'de aylık ortalaması %223 oldu (Arıkan 2008: 45).

19 Şubat 2001 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında yaşananlar, piyasadaki mevcut sıkışıklık çok derin bir ekonomik krize dönüşmüştür. Kurulun toplandığı gün boyunca 7 milyar doların üzerinde bir döviz talebi oluşurken, bankalar arası piyasada repo faizleri %5000-%7500 aralığını gördü. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), bir günde %20'nin üzerinde değer kaybetmesine sebep oldu. Bankacılık sektöründe başlayan kriz reel sektörde de doğrudan hissedildi (Arıkan 2008: 46).

Grafik 6. 1990-2002 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişi (Milyon Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr ve www.dpt.gov.tr sitelerinden derlenmiştir.

Grafik 6'da görüldüğü gibi 1990 senesinde 684 milyon dolar sermaye girişi olmuştur. 1991 senesinde ise 907 milyon dolar ile artış gösteren sermaye girişi 1993 senesinde 746 milyon dolar gerçekleşerek ivme kaybetmiştir. 1995 senesinde 934 milyon dolar tutarında gerçekleşmiş ve yükselişe geçmiştir. 2000 senesine kadar aynı seviyelerde gerçekleşen sermaye girişleri 2000 senesinde 1.707 milyon dolar ile neredeyse 1999 senesinin iki katına çıkmış ve 2001 senesinde 2000 senesinin neredeyse iki katına çıkarak 3.288 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir. 2002 senesinde is 569 milyon dolar gerçekleşerek gerilemiştir (Özcan 2011: 65).

3.6.2. 1990-2002 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Türkiye’de 1990-2002 yılları arasında izin verilen yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 7. 1990-2002 Dönemi Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

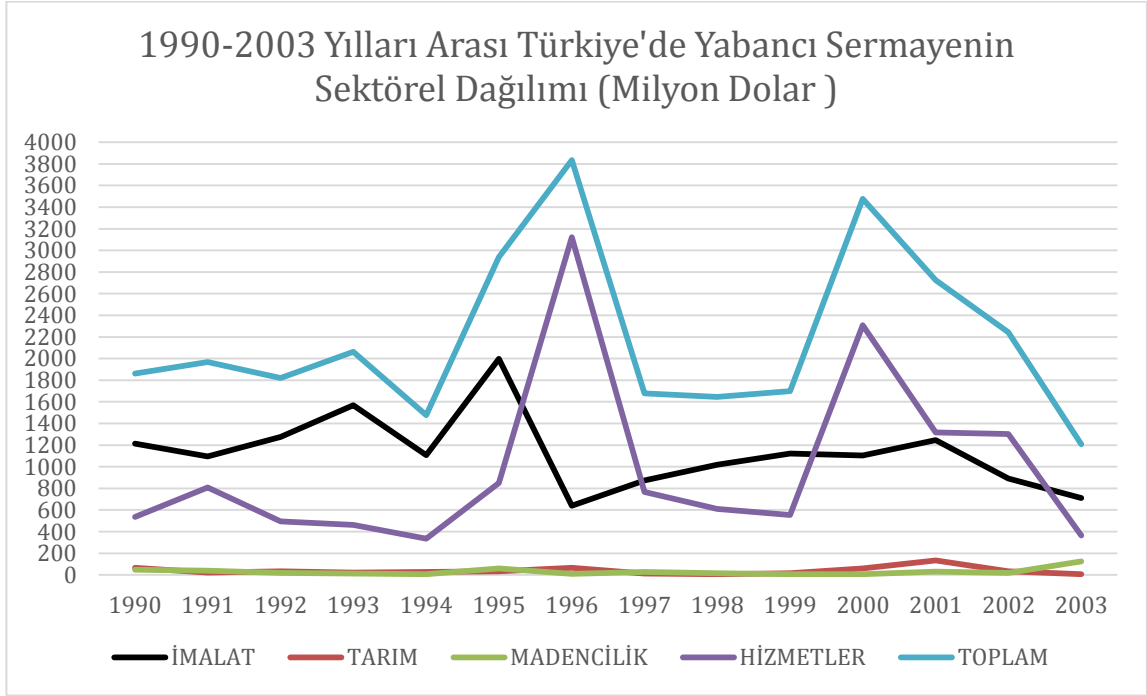
Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam
1990	1214.06	65	65.56	4	47.19	3	534.49	29	1861.30
1991	1095.48	56	22.41	1	39.82	2	809.55	41	1967.26
1992	1274.28	70	33.59	2	18.96	1	493.13	27	1819.96
1993	1568.59	76	21.05	1	11.37	1	462.38	22	2063.39
1994	1107.29	74	28.27	2	6.20	1	335.85	23	1477.61
1995	1996.48	68	31.74	1	60.62	2	849.48	29	2938.32
1996	640.59	16	64.10	2	8.54	1	3122.74	81	38535.97
1997	871.81	52	12.22	1	26.70	2	767.48	46	1678.21
1998	1017.29	61	5.75	1	13.73	1	609.67	37	1646.44
1999	1123.22	65	16.19	1	6.76	1	553.40	33	1699.57
2000	1105.49	31	59.74	2	5.01	1	2307.18	66	3477.42
2001	1244.59	46	134.38	5	29.11	1	1317.20	48	2725.28
2002	892.01	40	32.82	1	17.29	10	1300.81	58	2242.93

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri www.hazine.gov.tr

Tablo 7’de görüldüğü gibi 1990’lı yıllarda imalat ve hizmet sektörleri en fazla yatırım yapılan sektörler olmuş tarım ve madencilik sektörlerinin payları düşük oranlarda kalmışlardır. 2000 yılına kadar imalat sektörü birinciliği elinde bulundurmuştur fakat hizmet sektörü bu yıldan sonra öne geçmeye başlamıştır.

2000 yılındaki DYSY’na bakıldığında imalat sektörünün payı %32, hizmetler sektörünün payı %66 olduğu görülmektedir. 1990 yılında imalat sektörünün payı %65 olduğu göz önüne alınırsa, imalat sektörünün payı yıllar geçtikçe azalmıştır. Tarım ve madencilik sektörleri ise gelişme kaydedememiştir. 2002 yılında ise DYSY içinde hizmetler sektörünün payı %58 ile birinci sırada yer alırken ikinci sırada %40 pay ile imalat sektörü bulunmaktadır. Tarım sektörü %1 ve madencilik sektörü %10’luk pay alarak yine gelişme gösterememişlerdir.

Grafik 7. 1990-2002 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri

Grafik 7’de görüldüğü gibi imalat sektörü 1990’lı yılların başında ilk sıradayken 1996 yılında hizmetler sektörünün gerisinde kalmaya başlamıştır. 2000’li yıllarda ise bu sıralama değişmemiş ve tarım ve madencilik sektörü gerilerde kalan sektörler olmuşlardır. 2000-2002 yılları diğer yıllara oranla yabancı sermaye yatırımlarının daha az düzeyde gerçekleştiği dönem olmuştur. Bunun sonucu olarak imalat sanayinde de yapılan yabancı sermaye yatırımlarında azalmalar görülmüştür. Bunun nedenleri arasında, küresel dünyada Asya Krizinin hemen hemen bütün ekonomileri etkilemesi başta gelmektedir. 2000 yılındaki Kasım Krizi ve 2001 yılındaki Şubat Krizi de gerçekleşen yabancı sermaye oranlarının düşük düzeyde kalmasının nedenlerindedir (Erden 2003: 33).

3.6.3. Türkiye’de 2003-2018 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sermaye Girişi

Kasım 2002’de gelen tek partili hükümetle politik istikrarın sağlanması ve ekonomik programlarında yabancı sermaye yatırımlarının önünü açmaya yönelik bir davranış sergilemiştir. 6224 sayılı kanun önemini yitirmiş Haziran 2003’te 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kanunu çıkarılmıştır.

Tablo 8. 2003-2018 Dönemi Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sermaye Girişleri (Milyon Dolar)

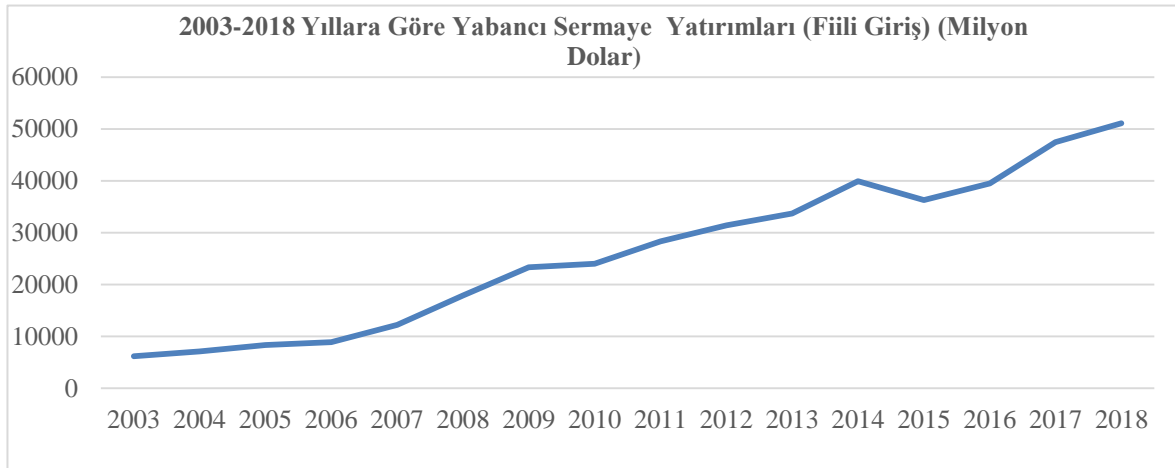
Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)
2003	6.138	2011	28.294
2004	7.060	2012	31.378
2005	8.315	2013	33.660
2006	8.866	2014	39.933
2007	12.210	2015	36.248
2008	17.846	2016	39.463
2009	23.314	2017	47.440
2010	23.962	2018	51.087

Kaynak:https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_18/5003/Data/Group/turkish/bie_uypucay/

Tablo 8’de görüldüğü gibi 2003-2018 yılları arasındaki dönemde Türkiye’ye gelen DYSY’ları incelenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllara göre kıyaslanmasında 2007, 2008 ve 2009 yıllarında ciddi bir artışın olduğu gözlenmiştir. Bu artışın en büyük nedeni DYSY’lerin ülkeye girişi konusunda 2003 yılında yapılan mevzuat değişikliğidir. Bir ikinci neden ise 2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe özelleştirmelerin artırılmasıdır. DYSY’nin yıllara göre miktarına bakıldığında 2007 yılında 12 milyar 210 milyon dolar iken bu miktar 2008 yılında artarak 17 milyar 846 milyon dolara yükselmiştir. Yükselmeler 2009 yılında da devam etmiş ve 23 milyar 314 milyon dolar olmuştur (Başarır 2013: 73).

Türkiye ilk kez 2006 yılında dünyada en çok DYSY çeken ilk 20 ülke arasına girerek 17. sıraya yerleşmiş, 2007 yılında ise 23. sıraya gerilemiştir. 2006 yılında Türkiye GOÜ'ler arasında 5. sırada yer alırken 2007 yılında 9. sıraya gerilemiştir (YASED, 2009). 2010 yılında Türkiye'ye gelen DYSY tutarı 23 milyar 962 milyon dolar, 2011 yılında 28 milyar 294 milyon dolar, 2012 yılında 31 milyar 378 milyon ve 2013 yılında ise 33 milyar 660 milyon dolar, 2014 yılında 39 milyar 933 milyon dolar, 2015 yılında 36 milyar 248 milyon ve 2016 yılında ise 39 milyar 463 milyon dolar, 2017 yılında 47 milyar 440 milyon dolar 2018 yılında 51 milyar 087 milyon DYSY girişi olmuştur (Karluk 2003:103).

Grafik 8. 2003-2018 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sermaye Girişleri (Milyon Dolar)

Kaynak: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_18/5003/Data Group/turkish/bie_uyrucay/

Grafik 8'e bakıldığında 2003 yılında 6.138 milyon dolar olan sermaye girişi her sene artarak ilerlemeye devam etmiş ve 2018 yılında 51.087 milyon doları tutarında gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi, güçlü temelleri ve dönemin hükümetinin sağladığı destekler ile ulusal ve uluslararası yatırımcılara cazip fırsatlar sunmuştur. Makroekonomik istikrar, ekonomik dinamizm, güçlü finansal sistem, kamu maliyesindeki sağlam duruş ve hükümetin reform yapmadaki kararlılığı, Türkiye'nin uzun vadeli yatırım perspektifinin ana boyutlarını belirlemiştir. Türkiye ekonomisi

2003-2018 döneminde ortalama % 5,6 oranında büyümüştür. Dünya’da Türkiye’nin genç ve artan nüfusu, piyasa dinamiği oluşturmak ve verimlilik kapasitesini güçlendirmek açısından yabancı yatırımcıya önemli bir avantaj sunmuştur.

3.6.4. 2003-2018 Dönemi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sektörel Dağılımı

Doğrudan yabancı sermayenin sektörel dağılımı yapıldığında özellikle son 15 yılda hizmetler sektörünün ilk sırada olduğu görülmektedir. Hizmetler sektöründen sonra sırası ile imalât sektörü ikinci sırada, madencilik sektörü üçüncü sırada, tarım dördüncü sırada gelmektedir (Baltan 2017: 36).

Türkiye’de yatırım yapan yabancı sermayeli işletmelerin sektörel dağılımında ise, faaliyet grupları imalât, tarım, maden ve hizmetler ana bölümlerine, bunlar da alt faaliyet dallarına ayrılmış bulunmaktadır.

Tablo 9. 2003-2018 Dönemi Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sektörel Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam
2003	347	57	0	0	13	2	249	41	609
2004	206	17	4	1	74	7	843	75	1127
2005	865	51	5	1	41	2	762	46	1673
2006	1701	9	6	1	123	2	14645	88	16475
2007	4131	22	9	1	336	3	14091	74	18567
2008	3972	29	41	1	145	2	9520	68	13678
2009	1640	40	48	1	89	2	2331	57	4108
2010	924	21	81	2	136	3	3288	74	4429
2011	3599	30	32	1	146	2	8064	67	11841
2012	4519	45	43	1	188	2	5238	52	9988
2013	2843	32	47	2	717	8	5086	58	8693
2014	2742	36	61	2	382	5	4313	57	7498
2015	4237	39	31	1	207	2	6278	58	10753
2016	2240	32	38	2	148	2	4420	64	6846
2017	1202	17	29	1	448	6	5350	76	7029
2018	2000	34	44	1	73	2	3733	63	5850

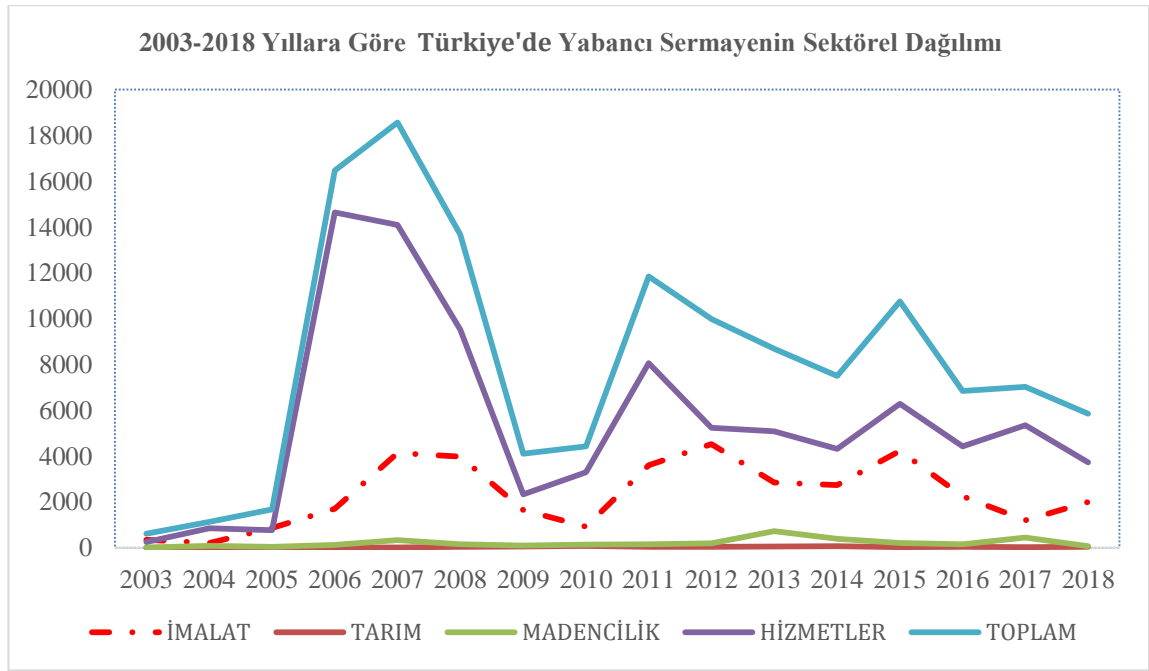
Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu,**

<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-231834>

Erişim Tarihi: 02.04.2019.

2003 yılında toplam 347 milyon dolar tutarındaki yatırımla imalat sektörü en çok DYSY çeken sektör olmuştur. 2004 yılında toplam 843 milyon dolar tutarında yatırımla hizmetler sektörü en çok DYSY çekmiştir. 2006 yılında 14.465 milyon dolar tutarındaki yatırımlar hizmetler sektörü yüksek bir önem seviyesiyle en çok yatırım yapılan DYSY sektörü olmuştur ve bu önem 2018 yılına kadar devam etmiştir. Hizmetler sektörü imalat sektörünün önüne geçmiş tarım ve madencilik sektörü DYSY’ da geride kalan sektörler olmuşturlardır.

Grafik 9. 2003-2018 Dönemi Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Sektörel Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-231834>
Erişim Tarihi: 02.04.2019.

Grafik 9’da görüldüğü gibi hizmetler sektörü yıllar itibariyle artmaya devam etmiş ve imalat sektörünün önüne geçmiştir. Hizmetler sektörü, son yıllarda ülke ekonomisinin en hızla yükselen sektörü olmuş, hizmet işletmelerinin ekonomilerdeki önemi giderek artmaktadır. Aynı zamanda, uluslararası ticaretin hizmet ticaretinin içerisinde önemi gittikçe artmıştır. Tabii bunun birçok nedeni vardır. Ancak bunun en

önemli nedeni, insanların alım gücünün artması ile beraber toplumların isteklerinin değişerek hizmete yönelimin artmasıdır. Böylelikle refah seviyesindeki yükselişle beraber, gelirin önemli bir bölümünün turizme, ev dışında yiyip içmeye, sanata, eğitime, spora, kişisel bakıma, eğlenceye ve hizmet sektörüne uyan daha bir sürü bölüme harcanmaktadır. Bu hızlı yönelme sektörün istihdam alanının genişlemesine de neden olmaktadır.

Günümüz ülkelerinin milli gelir hesapları katma değerın sektörel dağılımı ve GSYİH'daki nihai harcamaların sektörel kompozisyonu itibarıyla mallar ve hizmetler arasındaki farka göre değiştirildiği söylenebilir. Okullar, hastaneler, lokantalar, oteller birer hizmet işletmeleridir. Hizmet üretimi yapımlarından dolayı bu tür işletmelere hizmet işletmesi ve tüm hizmet işletmelerinin oluşturduğu sektöre de hizmet (hizmetler) sektörü olarak tanımlanabilir. Hizmetler sektöründe satın alınan şey bir nesne ya da sistem değil onun gördüğü işlevdir (Aslan 1998: 34).

Hizmetlerin kendilerine has özelliklerinden dolayı hizmetler sektöründe imalat yapan sektörlerle göre bazı farklılıklar olması doğaldır. Ayrıca hizmet sektöründe ve özellikle turizm ve bankacılık kesimlerine yönelen yabancı sermayede önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu yatırım izinlerinin yarısından fazlası da garantisiz ticari borçların, tasfiyesinden karşılanmasıyla dış borç yükünün hafifletilmesi mümkün olmuş; şirketlerin yatırım hacimlerini arttırmasıyla istihdam ve üretim yönünden önemli katkılar sağlanmışır. Sonuç itibarıyla imalat sanayi ve hizmetler sektörü, sektörel dağılım olarak yabancı sermayenin en çok yatırım çeken sektörlerdir. Özellikle imalat sanayinde gıda, kimya sanayi, hazır giyim sanayi, çimento sanayi, demir-çelik sanayi, elektronik ve taşıt araçları yan sanayinde daha fazla yabancı sermaye yatırımı yapılmaktadır. Bu sektörlerin kârlılık oranlarının yüksek olması bunun en önemli nedenidir. Türkiye'de yabancı sermaye tarafından fazla ilgi gösterilmeyen sektörleri tarım, madencilik ve enerji sektörleri gibi sektörler bulunmaktadır. İmalât sektöründe gıda sanayi, kimya sanayi, taşıt araçları imalat ve yan sanayi en fazla yatırım çeken sektörleri iken, hizmetler sektöründe turizm, bankacılık, ticaret ve haberleşme ile ilgili alt sektörler daha fazla yabancı yatırım çektikleri söylenebilir (Alpar 1978: 9).

3.7. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 1990-2002 Dönemi ile 2003-2018 Dönemi Karşılaştırması

Doğrudan yabancı yatırım girişleri teşvik edilmesiyle ekonomik istikrar tedbirleri 1980 sonrasında alınması ve özellikle 1990’lı yılların ortalarından itibaren belirli oranlarda artışlar gerçekleştirilebilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1992 yılına kadar artış göstermiş, 1994 Krizi’nin etkisiyle azalmıştır. 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği sürecinin yürürlüğe girmesiyle Türkiye de yapılan sermaye hareketlerinde, özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında beklenen yükseliş gerçekleşmemiş ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarı 1995 yılına göre ilerleyen yıllarda düşmüştür. 1997 Güneydoğu Asya Krizi’le başlayan ve 1998’de Rusya Krizi kaygıyı artırarak küresel boyut kazanan finansal krizin etkisiyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları en düşük seviyelere düşmüştür. Türkiye’nin en önemli sanayi bölgesinde 1999 yılında yaşanan Marmara Depremiyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha da azalmıştır. 1999 yılı sonunda IMF ile Stand-By anlaşması imzalanmış ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hayata geçirilmiş, faiz oranlarını ve enflasyon seviyesini düşürmek için izlenen politikalarından başarılı sonuçlar alınmış, 2000 yılındaki GSM ihalesinin başarıyla sonuçlanmasıyla beraber 2001 yılında Cumhuriyet tarihinin en büyük yabancı sermaye girişinin yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak Şubat 2001 Kriziyle 2002 yılındaki girişler azalmıştır (Kula 2003:141).

Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en önemli özelliği, çok sayıda ancak küçük ölçekli işletmelerin olması, büyük ölçekli işletme yatırımlarının az sayıda olmasıdır. Yatırımlar genelde imalât ve hizmetler sektörlerinde yapılmaktayken diğer sektörlerin ihmal edilecek düzeyde kaldığı söylenebilir (Arıman 1999: 58). 2003 yılından itibaren Türkiye’de siyasi, hukuki ve ekonomik alanlarda yapılan düzenlemeler beraberinde doğrudan yatırımların hızlı bir şekilde artmasını sağlamıştır.

3.7.1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sermaye Girişleri Açısından Karşılaştırılması

1980 öncesi dönemde, diğer ülkelere göre Türkiye’ye giriş yapan doğrudan yabancı sermaye miktarı çok azdır. 1980 yılından sonra görülen doğrudan yabancı sermaye girişindeki artışın sebebi 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları’dır. Bu kararlarla Türkiye dışa açık bir dış politika seyretmeye başlamış, ülkede politik ve ekonomik istikrar tekrar sağlanmış, yabancı sermayeye uygulanan teşviklerle yatırımcıya güven aşılanmıştır. 1990 yılına gelinceye kadar Türkiye de beklenen seviyelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olmaması sadece kanuni düzenlemelerin doğrudan yabancı sermayeyi çekmek için yeterli olmadığını göstermiştir (Karluk 2000: 104). 1980 dönemi Yabancı Sermaye Yasasında yapılan iyileştirmeler, gümrük vergilerinde indirimle gidilmesi, bürokrasinin azaltılması, kambiyo hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmelerin yabancılara da yapılması, çeşitli ülkelerle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması sözleşmelerinin yapılması yabancı sermaye girişini teşvik edici olmuştur. Bu teşviklerin sonucu olarak dış ticaretteki önemli artışlar kendisini sermaye hareketlerinde de göstermiştir (Erdilek 1988).

Türkiye 1990–2000 yılları arası yıllık ortalama doğrudan yabancı sermaye artış oranı %10–20 ile dünya ortalamasında gerçekleşmiştir. 2000-2002 yılları için ise GOÜ’e oranla toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ülkemizin aldığı pay ise %2 dolaylarında gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırım girişinin oranı 2002-2005 yılları arasında ise ortalama yıllık 1 milyar dolar civarında bir seyir izlemiştir. 2003 yılında yapılan uygulamalar, istikrarın sağlanması, teşvikler, özelleştirmeye birlikte banka satış ve birleşmeleri doğrudan yabancı yatırımları artırmıştır. Türkiye için uluslararası doğrudan yatırımlar açısından 2005 yılı tarihi yükselişin olduğu yıl olma özelliği olmuştur. 2004 yılına kıyasla yaklaşık 3.5 kat artış gösteren uluslararası doğrudan yatırım girişi 2005 yılında 9.7 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye de doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1990 – 2002 döneminde ortalama 853 milyon dolar düzeyindeyken, özellikle 2003 yılı ve sonrasında Türkiye ye yapılan doğrudan yatırım yükselme eğilimi göstermiş ve 2005 yılında 9.7 milyar dolar düzeyine yükselmiş ve buna rağmen Türkiye doğrudan yabancı

sermaye yatırımı payından gelişmekte olan ülkelere göre doğrudan yabancı yatırımı çekmede çok gerilerde kalmıştır (Demircan 2003: 1).

2002'de yapılan genel seçimlerin sonucu tek partili güçlü hükümetin iktidara gelmesi istenen politik istikrarı sağlamıştır. Tek başına iktidara gelen hükümet hem siyasi hem de ekonomik alanda olumlu gelişmelerin yaşanacağına dair beklentileri arttırmıştır. Türkiye hükümetinin AB'ye üyelik sürecinde göstermiş olduğu istek ve kat etmiş olduğu yol yabancı yatırımcıların dikkatinin Türkiye üzerinde artmasını sağlamıştır. 2003 ve ilerleyen yıllarda Türkiye'ye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları miktarı kısa surede yüksek seviyelere ulaşmıştır (Ekinci 2011: 71)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonominin liberalleşmesine rağmen düşük kalmasının altında mülkiyet haklarının zayıflığı, siyasi istikrarsızlıklar, bozuk makroekonomik denge ve finans sisteminin denetimsiz yapısı gibi sebepler olduğu söylenebilir. 2002 yılından sonra yaşanan süreçte siyasi istikrarsızlıklar azalmış, hukuki altyapı gelişmiş, bankacılık sistemine getirilen denetim sistemiyle beraber daha güvenli bir hale gelmiş ve cari açık haricinde diğer makroekonomik dengesizlikler (bütçe açıkları ve yüksek enflasyon gibi) azalmıştır. İç piyasanın büyüklüğü de dikkate alındığında bu yeni siyasi ve ekonomik ortama doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek kolaylaşmıştır (Türkmen 2006: 49).

2002 yılından sonraki yıllarda Türkiye'de yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu ilerlemelerin başlangıcı, Haziran 2003'te yürürlüğe giren, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası'dır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özendirecek yasalar sadece 4875 sayılı kanunlarla sınırlı kalmamıştır (Sönmez (2007). Yabancıların Çalışma İzinleri hakkında çıkarılan 4817 sayılı yasa ile işletmelerin çalıştırmak istedikleri yabancı uyruklu çalışanlara geçmişte uygulanan katı kurallar esnetilmiştir. 4686 sayılı Uluslararası Tahkim Yasası ile ülkemizin de dâhil olduğu hukuki sorunların çözülmesinde yabancı yatırımcıya Uluslararası Tahkim'e başvurma hakkı verilmiştir (Sönmez 2007: 50).

1990-2002 yıllarında daha çok yatay yatırımlar şeklinde olduğu ve mevcut piyasada bulunan işletmelerin yerine geçebilmek amacıyla ve pazara hâkim olmak için

satış mağazaları yeni tesisler gibi yatırımlar yapıldığı söylenebilir. (Kayam ve Hisarcıklar 2009: 61).

2002'den sonraki döneminde ortalamada en fazla yatırım yapan yabancı sermayelerden gelen yatırımların ülkemizin büyüme ve kalkınması için büyük önem taşımaktaydı. Yapılan yatırımların en fazla yapılan türü yabancı sermayelerin genellikle satın alma ve birleşmeler şeklinde olduğu, yeni tesis kurarak yapılan yatırımların oldukça düşük seviyelerde kaldığı görülmüştür. Satın alma ve birleşmeler yoluyla gelen yatırımların yabancı yatırımcının finans ve bankacılık sektöründe olan özelleştirmelerden dolayı bu sektöre yoğunlaştığı söylenebilir (Durgan 2016: 138).

2002 yılından sonraki yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özendirmek için 88 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların yanı sıra, 76 ülke ile Çifte Vergilerin önlenmesi anlaşması ve 19 ülke ile de Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (Güçlü 2003: 8).

3.7.2. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörler Açısından Karşılaştırılması

1990-2002 yılları arası giriş yapan yabancı sermayenin en çok giriş yapılan sektörü imalât sektörüdür. İmalât sektöründeki yatırımlara özellikle 1990 yılından sonra geçmiş yıllara kıyasla daha fazladır. Özellikle 1994 ekonomik istikrar kararlarının yürürlüğe girmesiyle yabancı sermaye ile ilgili alınan kararlar imalât sektöründe de etkisini göstermiş 1995 yılında imalât sektöründen sonra hizmet sektörü izlemiştir. İmalât sektöründeki yabancı sermaye girişleri hizmetler sektörüne göre daha fazla iken, artış açısından bakıldığında hizmetler sektörüne yapılan yatırım imalât sektörüne göre daha hızla artmıştır. Turizm sektöründeki yatırımların arttırılması teşvik ve önlemlerin alınması, bu yıllar içerisinde hizmetler sektöründeki yabancı yatırım artışının doğal sonuçlarından (Dilek 2016: 25).

2002 yılından sonra hizmetler sektörü ve imalât sektörü, sektörel dağılım açısından yabancı sermayeyi en çok çeken sektörlerdir. Özellikle imalât sektöründe hazır giyim sanayi, gıda, kimya sanayi, çimento sanayi, demir-çelik sanayi, elektronik ve taşıt

araçları yan sanayinde daha çok yabancı sermaye yatırımı yapıldığı söylenebilir. Bunun en önemli sebebi, kârlılık oranlarının bu sektörlerde yüksek olmasıdır. Tarım, madencilik ve enerji sektörleri Türkiye’de yabancı sermayenin pek fazla ilgi göstermedikleri sektörler içerisinde oldukları ifade edilebilir (Ağayev 2010: 125).

İmalât sektöründeki en çok yatırım yapılan alanları kimya sanayi, taşıt araçları imalâtı ve yan sanayi ve gıda sanayi gibi alanlar, hizmetler sektörünün en çok yatırım yapılan alanları ise bankacılık, ticaret, haberleşme ve turizmle ilgili alt sektörler olmuştur. 1995-1999 yılları arasında bazı yabancı otomotiv firmalarının ülkemizde yatırımlarda bulunması, bu dönemde izin verilen yabancı sermaye tutarı ve izin sayısının yüksek olmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde uygulamaya konulan düzenleme ve uygulamalar yabancı sermaye izinleri artırılmasına neden olmuştur. 2000-2002 yılları diğer yıllara oranla yabancı sermaye yatırımlarının daha az düzeyde gerçekleştiği dönemler olmuştur. Bunun sonucu olarak imalat sanayinde de izin verilen yabancı sermaye yatırımları da azalmıştır. Bunun nedenleri ise, küresel dünyada Asya Krizinin hemen hemen bütün ekonomileri etkilemesi basta gelmektedir. 2000 yılındaki Kasım Krizi ve 2001 yılındaki Şubat Krizi de izin verilen yabancı sermaye oranlarının düşük düzeyde kalmasının sebeplerinde olmuştur. Bu dönemde ağırlıklı olarak yatırım türü sermaye artışı şeklinde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genel olarak imalât sektörüne yönelik olmakla beraber hizmet sektöründe de yabancı sermaye girişlerinin son yıllarda belirgin bir artış olduğu söylenebilir. Yabancı sermaye girişleri konusunda sektörel baz da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Doğrudan Yabancı sermaye yatırımları geleneksel bir yapıdayken 2002 yılı sonrası dönemlerde daha da genişleyerek yeni sektörler ilgi alanına girmiştir. 2002 sonrası dönemde genel olarak hizmetler sektörü, elektronik, turizm, hazır giyim, otomobil ve yiyecek sektörü iken son dönemlerde bu dağılım; telefon, elektronik parçalar, geliştirilmiş lojistik operasyonları, yazılım ve bilgisayar teknolojisi, ortak servis ve şirket yönetim merkezleri, işlenmiş malzeme ve parçaları, eczacılık ve biyoteknoloji gibi sektörleri içine alarak genişlemiştir. İmalât sektörünü inşaat sektörü ve finans-sigorta hizmetleri izlemiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi sonrasında yabancı bankalar Türk bankacılık sektörüne çok yoğun ilgi göstermiştir (Ayaydın 2010: 67).

Türkiye'ye 2003 yılından itibaren gelen Doğrudan yabancı sermaye yatırımları çoğunlukla hizmet sektörüne yönelik olmuştur. Hizmet sektöründe bankacılık, ve diğer mali hizmetler, yatırım finansmanı, sigortacılık, otel, pansiyon, vb. alanlar öne çıkmıştır. 2003 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özendirmek amacıyla, Yabancı sermayenin çalışma alanları genişletilerek özellikle madencilik, tarım ve bir çok hizmet kesimlerine yabancı yatırımcıların girişi kolaylaştırılmıştır. Ayrıca toplamı 500 milyon dolardan fazla garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımına çevrilmesine olanak tanınmış olup, sermaye giriş çıkışlarının serbestleştirilmesi yabancı sermayeye güven verici bir ortam yaratılmıştır. Böylece serbest bölgeler oluşturularak yabancı sermayenin istenildiği gibi çalışmasına imkân verilmiştir. Tüm bu teşvikler, liberal bir siyasi istikrarla desteklenerek yabancı sermaye için bir güven ortamı oluşturmuştur (Türkmen 2006: 50).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının imalât sektörünün yatırımlardan aldığı pay 2012 yılında 2001 yılına göre çok fazla değişiklik göstermediği söylenebilir. İmalat sektörünü inşaat sektörü ve finans-sigorta sektörleri izlemiştir. Kasım 2000ve Şubat 2001 krizi sonrasında yabancı bankalar Türk bankacılık sektörüne çok yoğun ilgi göstermişti. Bu ilgi 2008 Küresel Finans Krizi'ne kadar hızlı bir şekilde devam etmiştir. Küresel Finans Krizi bu ilgiyi düşürse de finans-sigorta sektörlerine gelen doğrudan yabancı yatırımların yine de önemli bir paya sahip olduğu görülmüştür (Ayaydın 2010: 80).

SONUÇ

1980 yılından sonra küresel anlamda rekabet gücü kazanmak isteyen ÇUŞ'lar sermaye birikimlerini GOÜ'lere taşımaya başlamışlardır. Bunun sonucunda ülke ekonomileri dışa açılarak yabancı yatırımları teşvik amaçlı düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Bu teşvikler kapsamında yabancı sermaye yatırımları artış göstermiş ve GOÜ'ler, DYSY içerisinde önemli bir paya sahip olmuşlardır. Yabancı yatırım olarak ülkelere giriş yapan portföy yatırımlarının tersine uzun dönemli yatırımlar olarak ortaya çıkan DYSY, GOÜ'ler tarafından sürdürülebilir büyüme ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilmenin önemli bir aracı olmuşlardır.

DYSY GOÜ'ler açısından ticaretin gelişmesi sonucu ihracatı artırmak, ödemeler dengesini iyileştirmek, teknoloji ve bilgi birikimini ülkeye taşımak, nitelikli işgücü yaratmak, istihdamı artırmak ve bu kapsamda ekonomik büyümeye katkıda bulunmak gibi olumlu etkiler sağlayabilmektedir. DYSY, ülkedeki yerli yatırımları artırma (crowding-in) veya dışlama (crowding-out) yoluyla yatırım yapılan ülkeyi etkileyebilmektedir. Dışlama ya da artırma etkisi DYSY'nin ikame edici veya tamamlayıcı özelliği ile yakından ilgilidir. Yabancı yatırımlar yerli yatırımları ikame ediyor ise, yabancı firmalar yerli firmalarla yer değiştirebilirler; tamamlıyor ise, yabancı yatırımlar yerli firmaların gelişmesini sağlayabilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, gittiği ülkelere teknoloji, rekabet ve istihdam gibi konularda katkı sağlamıştır. Bunun yanında doğrudan yabancı sermayenin yatırım yapılan ülke açısından dezavantajları da olabilmektedir. Yabancı sermaye ülkenin ana sektörlerine hakim olarak ekonomiyi ele geçirebilmektedir. Ayrıca yabancı sermayeler sahip oldukları teknoloji, sermaye ve yönetici seviyesi ile yerli firmalar karşısında monopolcü güce sahip olabilmektedirler.

Doğrudan yabancı yatırımı isteyen ülkeler eğitim düzeylerini, teknoloji seviyelerini, mevzuat düzenlemelerini, vergi sistemlerini, ticaret ve yatırım politikalarını, bürokratik yapı ve piyasa büyüklüklerini ve bazı ekonomik, hukuki ve

sosyal kriterlerini yatırıma uyarlamaya çalışırken, diğer taraftan teşvik uygulamaları geliştirerek yabancı yatırımları ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye, yabancı sermayeye ihtiyaç duymuş ve bu konuda çok çeşitli ekonomik teşvikler uygulamıştır. 1950 yılında 5583 sayılı kanun yabancı sermaye ile ilgili ilk yasal düzenleme olmuştur. 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlüğe girerek teşvikler devam etmiştir. Ancak 1980’li yıllara kadar Türkiye’deki DYSY miktarı düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile söz konusu süreç devam etmiş, fakat ekonomideki güvensizlik ortamı, enflasyon, siyasi istikrarsızlık nedenlerine bağlı olarak DYSY’de yeterli bir artış gerçekleşmemiştir. 2003 yılında, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmesi ile DYSY’da izin ve onay sistemi kaldırılmış ve DYSY’nin artırılmasına ilişkin esaslar kapsamlı şekilde düzenlenmiştir.

Türkiye’ye yönelik 1990-2002 ile 2003-2018 dönemlerindeki DYSY’ları karşılaştırıldığında 2003-2018 döneminde Türkiye’de oluşan elverişli koşullar ve yatırım ortamını iyileştirmeye dönük yapılan düzenlemelerle birlikte doğrudan yabancı sermaye girişlerinde hem 1990-2002 dönemi hem de önceki dönemlere kıyasla önemli artışlar olduğu gözlenmektedir. 2003-2018 döneminde yatırımların artmasında özellikle siyasi istikrarın sağlanması, hukuki altyapının gelişmesi, bankacılık sisteminin gelişmesi, bütçe açıkları ve enflasyon gibi makro ekonomik verilerin sağlıklı hale gelmesi etkili olmuştur.

Türkiye, geniş pazar olanakları, işgücü kapasitesi, demografik ve coğrafi yapısı gibi birçok açıdan yabancı yatırımcılar için avantajlı bir ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye birçok uluslararası anlaşma imzalayarak, güvenli bir yatırım ortamı sağlama konusunda ilerlemeler kaydetmiştir. Diğer taraftan gerekli makro ekonomik dengelerin kurulamaması, kırılgan ekonomik yapının krize neden olabilme ihtimali gibi faktörler ise yabancı yatırımlar için Türkiye’nin cazip bir ülke olarak görülmesini engellemektedir.

Türkiye’ye gelen yabancı sermayeler yatırım türü olarak istihdamı artırıcı, teknoloji geliştirici, AR-GE çalışmaları katkı yapan şekilde olmadığı söylenebilir. Türkiye’ye gelen yatırımları son yıllar itibariyle satın alma ve birleşme şeklinde olması

sebebiyle yeni ve geliştirici teknolojiye, yeni iş alanları kurarak veya mevcut iş alanlarını genişleterek daha fazla istihdam yaratan doğrudan yabancı yatırımlar olarak tanımlanan yeni tesis kurarak yapılan yatırımlara daha fazla ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Türkiye'nin yatırım teşviklerini de bu doğrultuda yapması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Açıkalın, Sezgin (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yurtiçi Yatırımlar Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1).
- Afşar, Muharrem (2003). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü*, Anadolu Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Eskişehir.
- Akdiş, Muhammet (1998). “Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, İnceleme Yarışması-Mansiyon, Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, İstanbul, YASED Yayınları No:33.
- Akman, Ahmet (1988). *Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri* YASED Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler Konulu Yarışma
- Alpar, Cem (1978). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No: 106, Ankara.
- Alper Emre ve Önis Ziya (2001). “Finansal Küreselleşme Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrası Türkiye Deneyimi”, *Doğu-Batı Dergisi*, 4, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Altuğ, Orhan (1998). *Finansal Yönetim*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Apak Sudi ve Tavşancı Aykut (2007). "*Bankacılık Kredileri ve Yabancı Sermaye Yatırımlarının Politik Riske Göre Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği*", MUFAD.
- Arık Şebnem, Akay Beyhan ve Zambak Mehmet (2014). "*Doğrudan Yabancı yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği*", Anadolu Üniversitesi.
- Arıman, Abdullah (1999). 2000'lere Doğru Türkiye’de Yabancı Yatırımlar, *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı*, Ağustos.
- Arıkan, Deniz (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Arıkan Yayınevi.

- Arıkan, Naci (2008). "Amerika Birleşik Devletlerindeki Ekonomik Kriz ve Etkileri, Petrolün Dünya ve Amerikan Ekonomisindeki Yeri ve Önemi ve Petrol Fiyatlarının Yükselme Nedenleri ve ABD Petrol Vergisi Tatili, *Vergi Dünyası Dergisi*, Eylül.
- Aydemir Cahit, Arslan İbrahim ve Uncu Funda (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23.
- Bal, Harun (2011). "İktisadi Gelişme ve Doğal Kaynaklar: Geçiş Ekonomileri Çerçevesinde Bir İnceleme", Çukurova Üniversitesi.
- Baltan, Ali Yasin (2017). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017.
- Batmaz Nihat ve Tunca Halil (2005). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923- 2003)*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Batmaz Nihat ve Tekeli Sevinç (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye örneği (1996-2006)*, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bedir, Atilla (2009). "Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri İçi Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği", Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Berkman Ayberk Nuri, Arslan Seçkin ve Doğan, Zeki (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış, *Niğde Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Niğde, Ocak.
- Bülbül Güray Okan ve Emirmahmutoğlu Furkan (2010). "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği", Gazi Üniversitesi.

- Candemir, Akyan (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama*, Ankara: YASED Yayınları.
- Claydon Michael ve Joint Ventures (1986). *An Analysis Of Commision Decision. European Competition Lawreview*.
- Coşkun, Çağrı (2015). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yerli Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çak, Meral (2008). *Uluslararası Vergi Rekabeti Transfer Fiyatlaması ve Vergileme*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2008/385 Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- Çapraz İlkey ve Demircioğlu İpek (2003). *Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları Ve Türk Yatırımcıları*, İstanbul: İTO Yayın No: 2003/14..
- Çakar, Vesile (2003). *Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri*, Ankara: TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.
- Çalışkan, Özgür (2003). *Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler*, Dış Ticaret Dergisi, 8(27).
- Çeştepe Hamza ve Tüylüoğlu Şevket (2006). “Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler. Ankara: *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*”, 61(2).
- Çetinkaya, Murat (2004). *Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımın Önemi*, Selçuk Üniversitesi, *İİBF Dergisi*.
- Çinko, Levent (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri*. *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1) , İstanbul.
- Gökyayla, Demir ve Süral Cemal (2004). 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 131.

- Demircan, Hayrettin (2003). *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri*, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Devamoğlu, Sevil (2008). “*Sosyal Sermaye Kuramı Açısından Türkiye’de Demokrasi Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Denizli.
- Dumludağ, Devrim (2003). Türkiye’ de Yabancı Sermaye Yatırımları, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 96, İstanbul.
- Durgan, Selma (2016). “*Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi*” Uzmanlık Tezi. Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Efe, Birol (2002). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği*, İzmir Ticaret Odası Yayını, No:120, İzmir.
- Ekonomi Bakanlığı (2018). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu, (Erişim Tarihi: 03/01/2018)<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-231834>
- Elmas, Filiz (2008). *Ortodoks ve Heterodoks İktisat Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye*, G. E. Arslan. (Editör). Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyet’in 85. Yılında Türkiye Ekonomisi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No: 4, 2008.
- Erdilek, Şaban (2004). “*Mevzuat Değişiklikleri Çerçevesinde Yabancı Yatırımcının Türkiye’ye Bakışı*” Mercek, Sayı: 33, Ocak.
- Fujita, Masataka (2009). “*Implication of the Financial and Economic Crisis on FDI: An Updated Assessment*”, 17 April 2009.
- Güven, Yılmaz (2008). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1).

- Güneş, Canan (2009). *Yabancı Sermaye, Yönetim Bilimleri Dergisi*.
- Görmezöz, Kızbes Kılıç (2007). *Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri*, TC. Çalışma Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Uzmanlık Tezi. Ankara
- Hazman, Gürler Gülsüm (2010). *"Türkiye'de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme"*, Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Kar Muhsin ve Tatlısöz Fatma (2008). *"Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi"*, Selçuk Üniversitesi Konya.
- Karluk Rıdvan (2003). *"Uluslar Arası Ekonomi"*, 7. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Karluk Rıdvan (1999). *"Türkiye Ekonomisi"* İstanbul: Beta Yayınları.
- Karluk Rıdvan (2001). *"Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Katkısı"*, T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara.
- Karluk Rıdvan (1976). *"Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu"* Eskişehir Yayınları.
- Kayam, Saime Suna (2009). *"Türkiye'den Çıkan Doğrudan Yatırımları Belirleyen Etmenler, 1992-2005"*, İktisat İşletme ve Finans, C.24, S.280, ss.47-70.
- Kazgan, Gülten (2000). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, Dokuzuncu Baskı, Yayınevi: Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kindleberger Charles (1970). *"Uluslararası İktisat 2"* Çev. Necdet Serin, Doğan Yayınları, Ankara.
- Kregel, Jan (2007). *Nurkse The Role of Finance In Development Economics*. the Levy Economics Institute of Bard College; Center for Full Employment and Price Stability, University of Missouri–Kansas City; andTallinn University of Technology. Working Paper No. 520.

- Köse, Salih (2009). “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>
- Kurtaran, Ahmet (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (2).
- Kutlar, Aziz (2007). *Ekonometriye Giriş*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kula Ferit (2003). “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler” *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt:4 Sayı:2.
- Lebe Fuat ve Ersungur Mustafa (2011). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi. *Atatürk Üniversitesi. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı.
- Meyer, Klaus (1998). *Direct Investment in Economies in Transition*. Cheltenham: Elgar.
- Marchick David ve Matthew Slaughter (2008). “*Global FDI Policy*”, CSR NO. 34, Council on Foreign Relations, June 2008.
- OECD, (2008). *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*. Erişim Tarihi: 24/08/2016, <https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf>
- Oksay, Kazım (1997). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırım Kılavuzu. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Ongun, Tuba (1998). Yabancı Sermayenin Doğrudan Yatırımları: Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ozag Filiz, Atan Murat ve Kaya Semiha (2004). "English title is not available “*Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Toplam Yatırımlar Üzerindeki Etkisi*”, Ekonomik Yaklaşım.

- Öğütçü, Mehmet (2003). *Doğrudan Yabancı Yatırım Kazançlarını Cezp etmek, Kazanmak ve Sürekliliklerini Devam Ettirmek İçin Rekabet Etmek*, Turman Yayıncılık, Ankara.
- Özcan, Abdulvahap (2011). Türkiye İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği ve Beşeri Sermaye İlişkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, S. 2.
- Özcan Burcu ve Arı Ayşe (2010). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği*, Ekonometri ve İstatistik, S. 12, Ankara, 2010.
- Pişkin Sercan (2017). *Otomotiv Sektör Raporu, Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, İstanbul.
- Protsenko, Anderson, (2004). *Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries* (LMU Doctoral dissertation, lmu), Munich.
- Olalı Hasan ve Duymaz İsmail (1987). *Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı*, İzmir, İzmir Ticaret Borsası Yayınları, Yayın No: 28.
- Özkul, Mehmet Fazıl (2011). “*Dünya Ekonomisinde Üretim Faktörü Hareketlerindeki Değişimler ve BRIC Ülkelerine Yansımaları*”, Ekonomik Mali Yayınlar San. ve Tic. AŞ., 2011. Yayın
- Silsüpür, Selçuk (2011). “*Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisine Katkısı*”, <http://www.ilgazetesi.com.tr/2011/06/25/tarim-sektorunun-turkiye-ekonomisine-katkisi>. (05.10.2011).
- Salvatore, Dominick (2004). *International Economics, Eighth Edition*, John Wiley and Sons, New York, 2004.
- Sener, Bursa (2009). Ezgi Kitabevi Yayınları, 2008, 1. Baskı, 232 sayfa. ISBN:978-975860667-2. Yayıncı Adresi: Altıparmak Cad. Burç Psj. No: 35-36 / BURSA.", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

- Seyidoğlu, Halil (2009). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulamalar, 17. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Suren, Altank Huyag (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Moğolistan; Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Susam Nazan ve Oktayer Nagihan (2012). *Vergi Rekabetinin Türkiye Üzerindeki Yansımaları. Küresel Dönemde Vergileme: Dönüşüm ve Türkiye'ye Yansımalar*, (Derleyenler: Önal, A.Y. ve Temelli, S.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Sürel, Oğuz (2015). *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Şimşek Mevlüdiye ve Behdioğlu Sema (2006). “*Türkiye’de Dolaysız Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma*”, Atatürk Üniversitesi.
- Terzioğlu, Bilge (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye Örneği*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Töre, İrem. (2015). “*Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye Mevzuatı*”, Erzincan Üniversitesi.
- Ulaş, Dilber (2003). *Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejisi Olarak Ortak Girişimler (Joint Venture) ve Türkiye’de Uygulamaları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Uras, Güngör (1978). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İktisadi Yayınlar.
- UNCTAD, (2005). “*World Investment Report Transnational Corporationsand the Internationalization of R&D*”, United Nations Conference on Tradeand Development, New York and Geneva, 2005.
- UNCTAD, (1999). *World Invesment Report 1999*, United Nations, New York and Geneva.

- UNCTAD, (2009). “*World Investment Report Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*”, United Nations, New York, July 2009(b).
- Uras, Güngör (1979). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Formül Matbaası, İstanbul.
- Uysal, Doğan (2007). “*Türkiye’de İstihdam, İşsizlik ve İstihdam Politikaları*”, Editör: Ay, Ahmet, *Türkiye Ekonomisi Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yavan Nuri ve Kara Hamdi (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi*, İktisadi Araştırma Vakfı, İstanbul.
- Yıldırım, Nuri (1979). “*Uluslararası Şirketler*” Cem Yayınevi, İstanbul.
- Yılmaz, Kadir (2006). *Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi’ne Doğru*. Yayın No.YASED-T72006-12/54. İstanbul: Paymaş Matbaacılık.
- Zhang, Khain. (2001). “What Explains The Boom of FDI in China”, *International Economics*, 54 (2), (May), s. 252-271.
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yab.ser..htm#> (Ulaşım Tarihi: 24/04/2016)
- www.hazine.gov.tr (Ulaşım Tarihi: 24/04/2016)
- www.dpt.gov.tr (Ulaşım Tarihi: 24/04/2016)
- http://www.ekodialog.com/hizmet_ekonomisi/hizmet_ekonomisi_gelisimi.html (Ulaşım Tarihi: 24/04/2016)
- www.yoikk.gov.tr/upload/ydk/UDY2012_Rapor.pdf Ekonomi Bakanlığı Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2012 Yılı Raporu(Ulaşım Tarihi: 24/04/2016)
- http://www.udybelgesi.com/sorumluluk_sigortalari_sigorta_tanim_ve_sigortanin_konusu_%C3%B6nemi.asp (Ulaşım Tarihi: 24/04/2016)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : FATMA KARAKAMIŞ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi Ve Yeri : 01/01/1986 / KIRŞEHİR
E-Posta : Fatma.KARAKAMIS@vakifbank.com.tr

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2007
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2009	Vakıflar Bankası Kırşehir Şubesi	Bankacı